

İZMİR

KENT ANSİKLOPEDİSİ

Tarih 2
(İkinci Cilt)



İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bu kitap IBB Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
tarafından yayına hazırlanmış olup
İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin
kültür hizmetidir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Konak-İZMİR
Tel: 0 232 293 12 00
www.izmir.bel.tr

İZMİR KENT ANSİKLOPEDİSİ TARİH - İKİNCİ CİLT

Genel Yayın Koordinatörü
Dr. Oktay Gökdemir

Cilt Koordinatörleri
Kemal Arı
Fevzi Çakmak

Birinci Baskı: 2013
Baskı Adedi: 200

© İzmir Büyükşehir Belediyesi

Grafik Tasarım-Uygulama Grubu
Servet Kuru
Gülsüm Berdan Eren
Hatice Arcak

Editöryel Çalışma ve Düzeltme Grubu
Buket Ocak
Ekrem Tükenmez
Onur Eryeşil
APIKAM

ISBN
978-975-18-0147-0

Tüm yazı ve görsel malzemelerin sorumluluğu yazarlara aittir.

Nisan 2013 tarihinde İmaj Basım Yayın Reklamcılık ve Ticaret Ltd. Şti. tesislerinde basılmıştır.

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ ve İZMİR (1946-1950)

Fevzi ÇAKMAK

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) önünde iki yol vardı: Türk devrimini gerçekleştiren ve demokrasinin gelişiminden yana tavır koyan bir parti olarak, gelişmeye devam ederek değişen iç ve dış şartların gerektirdiği değişiklikleri kendi ve devletin bünyesinde gerçekleştirmek ya da mevcut durumu olduğu gibi korumak. Devrimcilik ilkesini bünyesinde barındıran Parti, ilk yolu seçecek, kurmuş olduğu cumhuriyet rejimini daha ileriye götürmek adına yeni bir evrim ve ilerleme devresine girecek ve bu süreçte ayakta kalmak mucizesini gösterecekti.

1946 yılının başında, Türkiye siyasetinde alışık olunmayan bir hava ortaya çıkmıştı. 1945 yılının yaz aylarında Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuştu. Ama gerçek muhalefet partisi olarak nitelendirilecek oluşum, İzmir Milletvekilliğinden istifa eden Celal Bayar'ın, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi (DP) kurmasıydı. Ülke içerisinde, Cumhuriyet Halk Partisi dışında yeni siyasi partiler vardı ve bir rekabet havası, kendini ifade etme telaşı baş göstermişti. İktidar partisi, alışık olmadığı bu rekabet ortamında bir süre bocalama devresi geçiriyordu. Bunun karşısında ise muhalefet kendisinin yapay bir oluşum olmadığını kanıtlama yoluna gidecekti. İşte var olan bu durum, ülke içerisindeki siyasi tansiyonun devamlı surette yüksek seyretmesini, bazen tartışmaların seviyesinin düşmesine neden olacaktı.

CHP'nin gözünde muhalefet, "*Kundagından henüz çıkmamış ve çehresinin ana hatları henüz görünmemiş*" bir çocuktur. Demokrat Parti, 1930 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün teşviki ile kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan farklı değildi. Amaç aynıydı. O zaman için şartlar elverişli olmadığından çok partili hayata geçilememişti. Ama şimdi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün izinden giderek, Türkiye'yi çok partili hayata taşımış ve Demokrat Parti'nin oluşumuna imkân sağlamıştı. Demokrat Partinin ilk kurulduğu günlerde, birçok Halk Partilinin yanı sıra ülkenin büyük bir bölümünde hakim olan görüş, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi, kurulan bu partinin bir muvazaa yani danışıklı dövüş sonucu ortaya çıktığı ve Demokrat Parti'nin Halk Partisi'nden hiçbir farkının bulunmadığıydı. İki partinin programları bile, ufak değişiklikler dışında aynıydı. Halk Partililere göre Demokrat Parti, de-

mokratik bir süs olmaktan öteye geçmeyecek, birkaç vilayette varlığını sürdürecektir bir siyasi teşekküldü. Kamuyunda ortaya çıkan bu düşünce, muhalefete karşı ilk zamanlarda bir mesafenin sözkonusu olmasına neden olmuştur. Fakat Demokrat Parti büyüdükçe, Halkçıların bu görüşü değişecek ve hırçınlaşma dönemi başlayacaktı. Demokrat Parti ileri gelenleri de kendilerinin Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı bir parti olduklarını ve bir muvazaa partisi olmadıklarını ispat etmek için büyük gayretler sarf etmişler; bunun sonucu eleştirilerini daha da sertleştirmişlerdir.

Demokrat Parti'nin en büyük kalelerinden biri olacak olan İzmir'de, daha partinin kuruluş düşüncesinin kafalarda olgunlaşmaya başladığı bir dönemde Celal Bayar, 1945 yaz aylarında İzmir'e gelerek, nabız yoklamıştı. Ege Bölgesi'ne gelen Celal Bayar, bu gezisinde Hüsnü Yaman, Ferit Eczacıbaşı ve Sadık Bey (Sarı Hafız) ile görüştü ve Hüsnü Yaman'dan birlik sözü aldı. Hüsnü Yaman, daha sonra İzmir'de teşkilatı oluşturmak için Refik Şevket İnce ile görüşerek Bayar'a olumlu yanıt verdi. Demokrat Parti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra İzmir ilinde parti teşkilatı 12 Şubat 1946 tarihinde, bizzat Celal Bayar'ın İzmir'e gelmesi ve çeşitli teşebbüslerde bulunması sonrası kurulmuştu. Partinin il yönetim kurulu şu isimlerden oluşuyordu; İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Tüccar Mustafa Nazlı, Ticaret Bankası Müdürü Hayri Gönen, Yüksek Mühendis Harun İlmenler, Tüccar Haydar Dünder. İl teşkilatının oluşumunun hemen ardından, ilçe teşkilatlarının kurulmasına hız verilmiş ve ilk olarak merkez ilçe idare kurulu oluşturulmuştu. Merkez ilçe idare kurulu üyeleri şu kişilerden oluşmaktaydı; Başkan Cezmi Kutsay, Bedri Akgerman, Servet Algin, Leon Mezyoras, Osman Kibar, Orhan Baykent. Birkaç gün sonra Orhan Baykent ve Servet Algin idare kurulundan istifa ederken, yerlerine Osman Kapani ve Osman Sinangil atandı. Sonrasında Karşıyaka ve diğer ilçelerde teşkilatlanma devam etti.



Dr. Ekrem Hayri
Üstündağ

Muhalefetin İzmir ili içinde örgütlenme süreci, geçmişte Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) deneyiminde yaşananların gölgesinde, temkinli bir şekilde gelişme göstermişti. İl içerisinde gelişebilecek her hangi bir olumsuz durumun tek sorumlusu, Demokrat Partililerdi ve artık ülke yeni bir Serbest Fırka macerası yaşayamazdı. Bu nedenle, Serbest Cumhuriyet Fırkası olayında ön planda yer alan Halkın Sesi gazetesi ve başyazarı Sırrı Sanlı daha temkinli hareket ediyor, gerginleşen zamanlarda, olayları körükleyici yazı yazmak yerine, yaşananları CHP'li yöneticilerin keyfiyetine bağlıyordu.

İlk zamanlarda, Halk Partililer ve İzmir kamuoyunda Demokrat Parti'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi bir muvazaa partisi olduğu kanısı hâkimdi. Ortada dolaşan bu düşünceye karşı, demokratlar adına İzmir'de ilk tepkiyi Demokrat Parti İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ veriyordu. Üstündağ yaşanan bir olay sonrası yapmış olduğu bir açıklamada, şu ifadelerde bulunuyordu; "Türkiye'de vicdan, şuur ve idrak sahibi hiçbir vatandaş, ikinci bir Serbest Fırka macerası ile bugün önümüze açılan yeni İnkılâp ufuklarının aydınlığından mahrum kalmak istemiyor ve istemeyecektir". Demokrat Partililer, kendilerinin gerçek bir muhalefet partisi olduğu konusunda kamuoyuna ikna etmek adına, devamlı surette iktidarı eleştirme yoluna girecekler ve eleştirilerini belli konularda yoğunlaştıracaklardı. Bu konuların en başında, bütün devlet kurumlarının ve bu kurumlarda çalışan bürokratların Cumhuriyet Halk Partisi lehine, kendi partileri aleyhine çalıştıkları iddiasıydı. İzmir ziyaretinde bu duruma dikkat çeken Adnan Menderes, "Bazı mahalli idare amirleri ve devlet memurlarının taşıdıkları memuriyet sıfatının kendilerine yüklediği kayıtlara hiç ehemmiyet vermeyerek ve tıpkı partili imişler gibi bu gayret ve faaliyetlere bütün hızlarıyla katıldıklarını görmekte teessür duymaktayız" ifadelerinde bulunuyordu. İleriki dönemde Demokrat Parti içerisinde önemli görevler icra edecek olan Ethem Menderes, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a yazdığı dilekçesinde, "Siyasi partilerden birinin imtiyazlı durumda bulunması haklı görülemez" başlığı altında eleştirilerini dile getiriyor ve Halkevlerinin, "Hayır Cemiyeti'ne Yardım" adı altında, Cumhuriyet Halk Partisi adına halktan para topladıklarını şikâyet ediyordu.

İzmir kamuoyunda Demokrat Parti'ye yakınlığı ile bilinen İzmir gazetesinde, Burhan Belge bu taraf/tarafsızlık durumunu her fırsatta dile getiriyordu. Yazdığı yazılarında başta İzmir Valisi Refik Şefik Soyer olmak üzere, ileri gelen bürokratları eleştiriyor, Cumhuriyet Halk Partisi lehine yanlı davranmakla suçluyordu. Halkevleri, devlet radyosu, Anadolu Ajansı ve Radyo Gazetesi başlıca eleştirilen kurumlardı. Burhan Belge, arka arkaya yazdığı yazılarında, "Halkevleri herkesindir", "Radyo serbest bir kürsüdür", "Anadolu Ajansı milli müesseselerin en mühimlerinden biridir. Milli! Yani bütün partilerin, tahsisan CHP'nin değil" ifadelerinin yer aldığı yazılar kaleme almıştı. Tüm olumsuzluklar karşısında Demokrat Parti ülke içinde bir "Hürriyet" ve "Demokrasi" mücadelesi veriyordu. Bu mücadelede, halk kitlelerinin kendisiyle aynı safta yer almasını istiyordu. DP'nin Menemen şubesi açılırken bir konu-



Refik Şefik SOYER

ma yapan Burhan Belge, şu ifadelerle halka sesleniyordu: "Vatandaş! Seninle üç maddelik bir akid imzalıyoruz; 1- Hürriyet bizdedir, vermeyeceğiz. 2- Hürriyete layık bir idare kuracağız ve sana hizmet edeceğiz. 3- Eğer bu hürriyeti bizde iyi kullanmazsak, bizi de kovarsın!".

Bir diğer muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi iktisadi gelişmişliğin ileri olduğu İzmir'e ayrı bir önem vermişti. Parti Genel Başkanı Nuri Demirağ, İzmir ziyaretinde devletçiliğe karşı duruşu, tek dereceli seçim sistemine olan taraftarlığı, milli ahlak ve milliyetçiliğe olan bağlılığından bahsetmişti. Fakat parti içinde devam eden tartışmalar ve kamuoyunda partinin gerçek bir muhalefet partisi olmadığı yolundaki kanılar sonrası, Milli Kalkınma Partisi İzmir'de istediği ivmeyi yakalayamayacaktı. İzmir'in ilçelerinde örgütlenen parti, 1946 seçimlerinin hemen öncesinde ancak merkez ilçe teşkilatını oluşturabilecekti.



Fevzi ÇAKMAK

İzmir'de sol partilerde örgütlenme çalışmalarını yürütürken, Türkiye Sosyal Demokrat Partisi lideri Cemil Alpay, Haziran ayı içinde geldiği İzmir'de parti il örgütünü kurmuştu. İşçi ve Çiftçi Partisi Genel Başkan Vekili Dr. M. Şükrü Tokay'da, İzmir'e gelerek teşkilatlanma çalışmalarına Temmuz ayı ile birlikte hız verecekti. Fakat ülke içinde sol düşünce ve siyasi söy-

lemlere yönelik olumsuz algılar, sol partilerin gelişmesi önündeki en önemli engeli oluşturuyordu. Bu dönemde, iktidar ve muhalefetin solculukla mücadele konusunda yazılı olmayan bir anlaşması söz konusu iken, aynı zamanda her iki taraf seçmen kazanmak yolunda solculuğu ve komünistliği birbirleri aleyhine kullanmaktan geri kalmayacaklardı. Hatta bu suçlamalardan, muhafazakâr kimliği ile tanınan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'da nasibini alacaktı. 1946 seçimlerine bağımsız olarak DP listelerinden giren Mareşal Fevzi Çakmak, tarihsel kişiliği ile birlikte; seçim sonrası iktidara öfke duyan ancak İsmet İnönü'yü yuhalamaya cesaret edemeyen kitlelerin sevgi ve saygısını alacaktı. Kitleler, iktidara yönelik öfkesini Mareşal Fevzi Çakmak'ı alkışlamakta gösteriyordu. Muhalefetin ve halkın Fevzi Çakmak'a yönelik ilgisi, CHP'li çevrelerde rahatsızlık yaratacaktı. Bu rahatsızlık sonrası yaşanan siyasi kaygılardan ötürü, CHP'li idareciler, kamuoyu önünde Mareşalin ismini solcu olarak algıladıkları Zekeriya Sertel, Cami Baykurt gibi kişilerle birlikte zikretmeye ve Mareşal Çakmak'ı komünist düşünceye imkân sağlamakla suçlayacaktı. Ülke içinde artan komünistlik tartışmaları İzmir'de sokaklara da yansımış,

Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı "Zincirli Hürriyet" gazetesi ile "Marko Paşa" dergisi "İzmir'deki milliyetçi gençlik" tarafından parçalanmış, "kızıl fikirlere milli iradenin" dersi verilmişti. CHP'ye yakın Anadolu gazetesi, Demokrat İzmir'in başyazarı Burhan Belge'nin eski yazılarını yayınlarak, onu komünistlikle suçlamıştı. İzmir demokratları içinde de partiyi sola götürüyor kaygısını yaşayanlar vardı. Bu gelişmelerin ardından Burhan Belge, İzmir'den ve Demokrat İzmir başyazarlığından ayrılmak zorunda kalmıştı.

Muhalefetin Ülke İçinde Örgütlenişi ve İzmir

Demokrat Parti, ülke genelinde kitlelerin yoğun bir ilgisi ile karşılaşmıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkası örneğinde olduğu üzere İzmir, muhalefetin örgütlenişinde ön sıralardaki yerini korumuştur. Demokrat Parti'nin İzmir'de hızlı bir şekilde örgütlenmesinin ardından yatan en önemli etken, İzmir'in sosyal-ekonomik hayatında yaşanan hızlı dönüşümdür. 1947 yılında başlayan Marshall yardımlarıyla birlikte tarımda başlayan makineleşme, tarım arazilerin genişlemesi ve planlı ekim sonrası, Ege Havzası'nda gelişim hızlanmıştır. Ekonomik gelişimin sonucu olarak tarımda söz sahibi olan kesimlerin ağırlığı siyaset üzerinde hissedilir olmuştur. Serbest Fırka deneyiminden yıllar sonra İzmir'in siyasi havası DP'nin kurulup gelişmesi ile birlikte hareketlenmiştir. Vatan Gazetesi'nden Jefri Yener, Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra cezalı öğrenci muamelesi gören İzmir ve İzmirlilerin, CHP iktidarının her hareketinde aleyhlerine bir hava sezdiklerini, ekonomik gelişmelerinin engellendiğini düşündüklerini, üvey evlat muamelesi gördüklerine inandıklarını ifade diyor. Bu gerekçeler etrafında DP, İzmirli tarafından kitleler halinde desteklenmiş, parti idarecileri iktidara en şiddetli misillemelerini muhalefetin beşiği İzmir'den yapmıştı.

Muhalefetin Türkiye genelinde ve İzmir yerelinde çok hızlı bir şekilde örgütlenişi ve geniş halk kitlelerinin CHP'den uzaklaşarak, muhalefet çatısı altında toplanmaları, CHP'li idarecilerin bu noktaya odaklanmasını beraberinde getirmişti. Dönemin kaynaklarını incelediğimizde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, teşkilatını çok partili siyasi hayata hazırlamadan bu sürece girdiğini ve bu nedenle uzunca bir süre yeni duruma alışmada sıkıntılar yaşadığını; ayrıca halkın partiden uzaklaşmakta olduğunu açıkça görmekteyiz. Dönem içerisinde CHP'li idareciler de, durumun farkındaydı ve bu olumsuzlukların parti merkezine gönderdikleri resmi raporlarda ifade etmekten geri kalmamışlardı. Bu raporlarda, parti örgütünün işleyişi, halkın partiye bakışı, karşı partilerin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir.

Tokat Milletvekili Ali Galip Pekel'in, halk nezdinde yapmış olduğu geniş araştırma sonucu CHP Grup İdare Kurulu'na sunduğu, parti başkanlığının da dikkate aldığı, "Halkı idarenden ve partiden soğutan ve acilen izalesi lazım gelen amiller hakkında"ki raporunda, halkın CHP'den uzaklaşma gerekçelerini dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar;

1. Hükümet dairelerinde işlerin sürünmesi
2. Memurların hükümet kapılarında halka kötü ve haşın muamele yapmaları, iş karşılığı para almaları ve devlet işlerinde suiistimaller
3. Köylerde mektep işleri
4. Pahalılık, ihtikar, Sümerbank müesseseleri mamullerinin ve Tekel eşyalarının ve şekerin pahalı verilmesi.

Raporun devamında, parti adına halk nezdinde olumsuz etki yaratan dört maddenin ayrıntısına yer verilmektedir. Halkın, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı duyduğu en önemli rahatsızlıklar arasında, hükümet dairelerinde işlerin yürümemesi ve memurların halka dönük olumsuz davranışları gelmektedir. Halkın en büyük isteği, hükümete işi düştüğünde bu işinin olumlu ya da olumsuz olsun bir an önce halledilmesidir. Fakat uygulanan mevzuat gereği, ilçedeki bir memur bir konu hakkında tereddüde düştüğünde ildeki amirine, o da tereddüt yaşayınca konuyu bakanlığa, merkeze iletmektedir. Bakanlıkta işler biriktirdiği için, bu dosyaların incelenip karara bağlanması, lüzumlu eksikliklerin tamamlanması aylar ve bazen yıllar alabilmekte; bu durum halkta çok geniş bir memnuniyetsizlik yaratırken, bürokrasinin genişlemesine neden olmaktadır. Partiye yapılacak en önemli hizmet, acilen idare sisteminin değiştirilerek, bürokratik işlemlerin en aza indirilmesi ve halkı memnun edecek bir sistemin kurulması olarak görülmeye başlanmıştır. Burada öne çıkan çözüm yolu olarak, merkezde yoğunlaşan yetkilerin, devleti yerelde temsil eden kaymakam ve valilere verilmesi, ortaya çıkan olumsuzlukların ise yargı yolu kullanılarak, Danıştay tarafından çözüme bağlanmasıydı. Böyle bir sistemde, sorunlar merkeze gitmeden, bulunduğu bölge içinde çözülecek ve halkın işi çok kısa sürede halledilecekti.

Cumhuriyet Halk Partisi adına bir diğer önemli sorun, devleti halk karşısında temsil eden memurların halka karşı davranış sorunları gelmektedir. Her ne kadar bu sorunun kaynağını doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi yaratmış olmasa da halkın algısı, hükümeti elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüm olumsuzlukların nedeni olmasıdır. Raporda, memurların rüşvet almalarına ilişkin ilgi çekici ifadeler ve çözüm yolları şu şekilde yer almaktadır:

"Bugün bazı memurların yaptıkları işlere karşılık para aldıkları inkar edilemeyecek bir gerçektir. Bu, illerde ve ilçelerde geniş nispette yaygın bir hal almıştır. Ele fırsat geçiren

memurların bir haylisi bu fırsatı kaçırmamaktadır. İş karşılığı alınan paranın derecesi, işin nevine ve önemine, iş sahibinin mali kudretine, memurun insafına göre değişmektedir. Bu halin yayılmasında pahalılığın, harp tedbirlerinin tesiri çok büyüktür. Ancak vali ve kaymakamların memurlar üzerindeki nüfuz ve tesirlerinin azaltılması ve hatta kaldırılmasının rolü, bundan aşağı değildir. Meydan, memurlara boş bırakılmıştır... Halkı en çok memnunsuz yapan memurların, bu halinin devamına razı olmaya asla imkan görülmez. Halkı bugünkü memnunsuzluklar içinde tutmak, partimize olduğu kadar memlekete, devlete de büyük zararlar doğurmakta, birliğimizi bozmaktadır. Buna tek etkili çare, amirlere inanmak ve bunların kanaatlerini bu işte hakim kılmak. Bu amirlere, memurları çıkarma yetkisini tanımak... İllerde bu hususta yetkili kılınabilecek yegane amir, her türlü istihbarat vasıtalarına sahip olan ve bütün halk tarafından kendilerine hakikat söylenmekten çekilmeyen vali ve kaymakamlardır".

Devlet memurlarının, işlerinde rüşvet almaları yanında bir diğer önemli sorun halka karşı davranışları gelmektedir. Memurların, halkı hor görmeleri ve ona yukardan bakarak, birçok yerde ona güçlükler çıkarmaları da bir diğer önemli sorundur. Bu konuda raporda yer alan ifadeler şöyledir:

"Hükümet dairelerine gelen iş sahiplerine, hele köylülere memurların iyi ve sıkımayıcı muamele yaptıklarını iddia etmeye imkan yoktur... Memur, iş sahiplerine yüksekten bakmakta ve onlara hiç hoş gitmeyecek muamele yapmaktadır. Halka karşı kendisini hakim gören ve halka bu gözle bakan ve onlara haşın muamele yapmayı normal sayan memuru, bu kötü halk ve itiyadından vazgeçirmek zamanı gelmiştir. Halkı hükümete karşı en çok soğutan, yüz çevirten ve seçimde partimize karşı kötü bakışlar diktiren en kuvvetli müessir, memurların bu hali olmuştur... Memurların bu fiil ve hareketleri cezasız kalınca, cüretleri artıyor. Kötü ve haşın muamele alışkanlık haline geliyor. Öbür taraftan ise kötü muamelelere maruz kalan halk, asıl acınmak lazım gelirken, o tersine olarak, daha haşın muameleye maruz bırakılıyor. Bundan kurtulmak üzere kaymakam ve valiye yapılan başvurularda müspet netice vermiyor. Nihayet işi tanıya bırakarak evine, köyüne dönen iş sahipleri kötü ve haşın muameleleri, neticelerini konu komşusuna da anlatıyor ve dört yana yayıyor".

Raporda yer alan bu ifadelerde dikkat çekici nokta, Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerinin bu durumun varlığını yıllarca bilmeleri fakat çok partili siyasi hayat başlayana kadar bu duruma eğilmemiş olmalarıdır. Parti ileri gelenlerinin, bu duruma acil olarak eğilme gereği görmeleri ve buna yönelik çözüm öneri sunmalarındaki en önemli etken, bizzat gene raporda şu şekilde ifade edilmektedir:

"Bu durumun devamına artık cevaz veremeyiz. Bu devam

ettikçe, halkı ne hükümete ne de partimize ısındırmak kabil olamaz... Bu kötü ve haşın muameleler, tabiatıyla hükümete ve partiye karşı memnuniyetsizlik ve hatta düşmanlık uyandırmış ve bunu görünür hale getirmiştir. Bunu süratle önlemek ve kökünden kaldırmak mecburiyeti bulunuyor. Bu belki de her şeyin önünde gelmektedir. Burada acınacak, memur mu halk mı? Çözülecek düğüm bu. Seçimle egemenliğini eline alan halk, bu işte acınmazsa, daha doğrusu hakkı verilmezse o da oyunu, hakkını vereceklerle kullanacaktır. Burada bu gün halkın durumu 'acınma' değil 'yaptırma' mevkiidir. Egemenlik, memurdan seçmene geçmektedir. Dönüm devresindeyiz".

Halk arasında, önemli şikâyet konularından birini de jandarmanın tutum ve davranışları oluşturmaktadır. Demokrat Partililer, her gittikleri yerde jandarmanın tazyiki ve baskısından şikâyetçi olmakta ve halkı bu konuda kendi yanlarına çekmekteydiler. Bu durum, halk partisi idarecilerinde rahatsızlık yaratırken, raporda şu ifadelerle yer verilmiştir:

"Ülke genelinde, şehir ve kasaba merkezleri dışında pek çok bölgede emniyet ve asayiş sağlamakta görevli kılınan jandarma, bir askeri teşkilattır ve dönem içerisinde her zaman için idare amirlerine tam bir bağlılık kurmaktan uzak kalmışlardır. İdare amirleri bu bakımdan çok müşkül ve nazik durumda kalmışlardır. Jandarmanın, ne komutanlarına ne subaylarına ne de er ve erbaşlarına bir ceza vermek ve hatta ne de bir yere aktarmak yetkisine haiz değillerdi. İdare amirlerine karşı olan bu bağ zayıflığı, jandarmayı kendi iş ve hareketlerinde bağımsız bırakmış, halka karşı haşın muamelelerde adeta serbest bırakmıştı. İdare bunları asla önleyememektedir. İdarede, kendilerinden çok fazla şikâyetçidir. Bu şikâyetlerinde de çok haklı bulunmaktadır. Jandarmayı, ya kaldırmak veya idare amirlerine tamamen bağlamak bir zaruret halini almıştır. Bunda en iyi hal çaresi 'kır polisi' teşkil edip jandarma kolordusunu başka memleketlerde olduğu hale koymak olur. Jandarmanın hal işini ihmal etmek hem memlekete hem de partimize büyük zararları göze almakla müsavidir".

Çok partili siyasi hayata geçilmesinin ardından, köylü kesimin de aralarında bulunduğu çeşitli toplumsal kesimlerden, Köy Enstitüleri sisteminin getirdiği yükümlülüklerle yönelik şikâyetler de ön plana gelir olmuştu. 17 Nisan 1940 yılında TBMM'de kabul edilen Köy Enstitüleri kanunu, köylerde okul yapma zorunluluğu köylülere bırakmıştı. Kanuna yönelik eleştiriler, daha kanun mecliste görüşülürken başlamıştı. Eleştiriler sonrasında, Halk Partili yöneticiler raporlarında şu cümleleri kullanır olmuşlardı:

"Köylerde okuyup yazma politikası partimiz için seçimde en iyi bir propaganda konusu ve dayanılacak bir destek iken, bina inşaatı tatbikatı tarzında tutulan hatalı yol bunu bize çok tehlikeli bir zemin haline sokmuştur. Bunu faydalı

şekilde tadil ettiğimiz takdirde, köylüyü kendimize ısındır-
maya iyi bir yol açmış olacağız. Bugüne kadar gidilmiş olan
bu yoldan mutlaka dönmemiz lazımdır. Tatbikatı daha fazla
hayale kayanlara değil, takdiri kuvvetli daha pratik ellere
bırakmalıyız. Hakiki hedefimize varırken, köylüyü ken-
dimize ısındırmak ve daha kuvvetli bağlarla bağlamak par-
timiz için her an göz önünde tutulması lazım gelen bir
siyaset olmalıdır. Gelecek seçimde, mektep işi bize büyük
bir desteklik etmelidir. Bu tamamen tatbikatta tutacağımız
yola bağlıdır”.

Çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte, dönemin siyasi
gündemine hâkim olan anti-komünist düşünceyle biçimlen-
en anti-komünist propaganda, köy enstitülerini yıpratmak
ve değerini düşürmek amacıyla kullanılan en etkili silahlar-
dandı. Enstitülerden duyulan rahatsızlık TBMM sık sık gün-
deme gelmeye başlayacaktı. Enstitülere yönelik artan mu-
halif durum Cumhuriyet Halk Partisi içinde rahatsızlık
yaratacak ve devrimlerden ilk ödün verilen kurumların köy
enstitüleri olmasına neden olacak; kademeli bir şekilde köy
enstitüleri sistemi tasfiye edilecekti.

Halkın, partiden uzaklaşma gerekçelerinden birini oluşturan
ekonomik sıkıntılar ve hayat pahalılığı konusunun, diğer
maddelere nazaran daha az önemli olduğuna değinen Galip
Pekel, halkın ekonomik sıkıntısının nedeni olarak Dünya
savaşını gördüğünü, konulan vergilerin, savaşın etkilerinden
kısa sürede sıyrılmak amacıyla uygulandığına, halkın
yapılan açıklamalar sonunda hak verdiğine değinerek; fakat
ilk üç maddeden dolayı sıkıntılı olan halkın, bu konuda da
muhalifet tarafından kısa sürede provoke edilebildiğini
ifade etmekteydi. Bu döneme ilişkin Halk Partili milletvekil-
lerinin parti merkezine gönderdikleri raporlarında şu ifa-
deler dikkati çeker:

“Çiftçi, tüccar, serbest meslek, işçi, esnaf umumi vaziyetten
müteessirlerdir. Çiftçiler, mahsulleri para etmediğinden çok
muzdariptirler... Ziraî vaziyet fiyatın ucuzluğu nedeniyle
acınacak haldedir. Köylü, pazara getirdiği sebzedi sattığını
satar, satamadığını şehirde bırakıp gider... Bir kısım müess-
eseler kapanmakta ve bir kısmı da müşkil vaziyette bulun-
maktadır. Bazı fabrikalar tatili faaliyet etmişlerdir. Fırka-
mızın otorite ve disiplini altında amele teşkilatı yapmak
lazımdır”.

CHP’li idarecilerin raporlarına da yansıyan partiye ilişkin
olumsuzluklar sonrası, muhalifet, başta İzmir yereli olmak
üzere ülke genelinde hızlı bir şekilde örgütlenme imkânı
bulmuştu. Toplumun her kesiminden destek alan muhale-
fete, basında giderek desteğini artıracaktı. İzmir’de, *Yeni
Asır*, *Anadolu*, *Ticaret* gazetelerinin yanında, *Halkın Sesi*,
İzmir gibi günlük yayın organları, Ege’yi saran yeni heyecan
kasırgasını geniş haber ve fotoğraflarla duyuruyordu. Fakat

her şeye rağmen ilk zamanlarda basın temkinli hareket et-
mişti. 1946 seçimlerine gidilen süreçte *Anadolu* gazetesi,
CHP’nin yayın organı gibiydi. Aynı şekilde İzmir gazetesi
ise DP taraftarı yayın politikası izliyordu. *Yeni Asır*, CHP’li
ama çoğulcu demokrasiyi destekliyordu. *Halkın Sesi*,
Ticaret, *Yeni Ekonomi* ve *Millet* tarafsız bir tutum izliyor
ancak CHP’li görüntü veriyordu. CHP yanlısı politikacı ve
yazarlarla, DP’nin sözcüsü olan çevreler, çeşitli tartışmalara
giriyordu. Bunun yanı sıra bazı gazeteci yazarlar, İzmir ve
Ege kamuoyunda etkili oluyor, yazılarında sosyal ve siyasi
mesajlar veriyorlardı. Bu yazarlar: Asım Kültür, Haydar
Rüşti Öktem, Orhan Rahmi Gökçe, Behzat Bilgin, Şevket
Bilgin, Abdi Sokullu, Adnan Bilget, Süha Sıkutî Tükel,
Abidin Oktay, Adnan Düvenci, Mithat Perin, Naci Sadullah
Daniş, Nihat Kürşat, Jerfi Yener, Reşat Sanlı, Besim Akım-
sar’dı.

1946 Yılında Gerçekleşen Yerel ve Genel Seçimlerin İzmir’e Yansımaları

Demokrat Parti’nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, halkın
Demokrat Parti’ye karşı olan başlangıçtaki tutumunun
değişmesi, bu partinin Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan
farklı olarak, gerçek bir muhalif parti olduğuna inanması
sonucu hızlı bir şekilde teşkilatlanmaya başladığına değin-
miştik. Halk, Demokrat Parti’nin henüz kabul edilmiş bir
programının olmayışını, görüşlerini açık bir şekilde ifade et-
meyişi dikkate almadan, bir muhalif olması nedeniyle
kitle halinde bu partiye üye oluyordu. Bu durum, CHP’nin
umduğu bir gelişme değildi. Böylesine hızlı gelişmekte olan
bir partinin, kısa süre sonra CHP’ye meydan okuması, hatta
1947 yılında yapılacak olan seçimlerde iktidarı ele alması
bile Halk Partililerce kabul edilmeye başlanmıştı. CHP İzmir
Bölge Müfettişi olan Kârman Örs, yapmış olduğu bir konuş-
mada, “Bugün sadece bizi eleştiren ve denetim için kurul-
duklarını söyleyen partiler, yarın iktidara doğru geniş
adımlarla yürüyeceklerdir. Biz de, iktidarı bırakmamak için
önlemlerimizi almak, güçlerimizi ölçmek zorundayız”
ifadelerinde bulunmuştu.

Türk siyasetinde başlayan çok partili demokratik hayat,
Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde de dönüşümleri be-
raberinde getirecekti. Bu süreçte, İsmet İnönü ve Cumhu-
riyet Halk Partisi yöneticilerine düşen en önemli görev,
partiyi yeni olan bu sürece hazırlamaktı. Tek partili, reka-
betçi olmayan siyasi hayat artık geride kalmıştı. Uzun iktidar
yıllarının, partide yaratmış olduğu durağanlıktan partinin
sıyrılması ve bünyesinde değişimlere gitmesi gerekiyordu.
Parti yönetiminin isteği ve muhalifetten gelen eleştiriler
sonrası, 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan ikinci



İsmet İnönü

Olağanüstü Kurultayda, önemli değişimlere gidilirken, parti program ve tüzüğünde, muhalefetin partiye yönelik eleştirilerinin odak noktasında yer alan dört önemli değişiklik yapıldı. İsmet İnönü, tüm bu değişiklik önerilerini kurultayı açılış konuşmasında delegelerden bizzat isteyecekti. İnönü'nün istekleri doğrultusunda, parti tüzüğünde yapılan iki önemli değişiklik, "Partinin Değişmez Genel

Başkanı İsmet İnönü'dür" ifadesindeki "değişmez" sözcüğü çıkarılmış, bunun yerine "Parti genel başkanı Büyük Kurultay tarafından dört yıl için partili milletvekilleri arasından seçilir" hükmü getirilmişti. 1939 yılındaki kurultayda "Partinin demokrasi yolunda bir denemesi" adına oluşturulan ve yeni oluşan siyasi şartlar sonrası, partinin "bütün kuvvetlerini toplamasının gerektiği" bu zamanda, "Müstakil Grup"un kaldırılması uygun görülmüştür. Parti programında yapılan iki önemli değişiklik, "vatandaşın yakından tanıdığı ve emniyet ettiği kişilere oy vermesini" amaçlayan iki dereceli seçim sistemi kaldırılarak, tek dereceli seçim sistemine geçilecek; sınıf, ırk ve bölge ayrımı esasına dayalı dernek kurulması yasağı programdan kaldırılacaktı. Parti ve teşkilat üzerinde önemli bir rolü bulunan genel sekreterlik kurumuna, yeni bir isim olarak Kırklareli Milletvekili Nafi Atuf Kansu getirilmişti.

Parti bünyesinde yapılan değişimler ve mevcut olan siyasi çekinceler sonrası, CHP yönetimi, dünyada gerçekleşmekte olan değişimlere uygun ve yeniden güç kazanmış yeni bir siyasi yapıyla çıkmak; genel seçimlere CHP'li belediyelerle gitmek adına, yerel seçim tarihini erkene çekecekti. Seçimlere yönelik hukuki mevzuatta değişikliğe gidilerek, 1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu'nda, 29 Nisan 1946 tarih ve 4878 kanunla değişiklik yapıldı. Bir haftada yapılan seçimlerin bir günde yapılması kararı çıkarıldı ve seçim tarihi olarak 26 Mayıs 1946 tarihi belirlendi.

1946 yılının Eylül ayında yapılması planlanan Belediye seçimlerinin 26 Mayıs 1946 tarihine çekilmesi Demokratların eleştirisi seviyesini yüksekler çekmesine neden olacaktır. Bu durumu bir mağduriyet olarak lanse eden Demokrat Partililere göre, Halk Partisi'nin böyle bir karara yönelmesindeki temel neden, Demokrat Parti'nin teşkilatlanmasına izin vermeden, bir oldubitti durumu yaratıp, iktidarda kalmaktır. Eğer seçimler erkene alınmasaydı, Demokrat Partililer, iktidara geleceklerinden eminlerdi. Demokratlar, yayınlanmış

oldukları beyannamede bu duruma vurgu yaparak şu ifadelerde bulunuyordu; "Demokrat Parti, hükümet partisinin aldığı seçimleri yenileme kararlarını demokratik zihniyet ve görüşlere aykırı bulduğunu ve bunların demokratik bir inkişafa hizmet etmek değil, bilakis bu inkişafı önlemek gibi bir netice vereceğini" ve bu şartlar altında seçimlere katıldıkları takdirde Türk Demokrasinin istikbalı adına bir hata işlemiş olacaklarını ifade ediyorlardı. Bu gerekçeler nedeniyle de Belediye seçimlerine katılmama kararı alacaklardır.

İsmet İnönü, demokratların seçime iştirak etmemelerine, 10 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleştirilen Halk Partisinin olağanüstü kurultayında son derece sert yaklaşmıştır. İnönü, kurultayda yapmış olduğu konuşmasında, "Seçimlere girmemenin manası, yabancı devletlere memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötümsemek teşebbüsünü, Tür-kiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim"



Falih Rıfkı Atay

ifadelerinde bulunur. CHP'nin önemli isimlerinden biri olan Falih Rıfkı Atay'a göre demokratların, seçimlere katılmamalarının sebebi korkudur. Çünkü demokratlar teşkilat ku-rabildikleri yerlerde bile seçimi kazanamayacaklarını görmüşlerdi. Eğer kendilerini ortaya atsalar, bugünkü iktidara karşı derin bir hoşnutsuzluk olduğu iddiası

yalanlanmış olacaktı. Ona göre, "Demokrasilerde hiç de şerefsiz olmayan seçim başarısızlığı yerine... ancak bazı yabancı propaganda servislerinin işine yarayabilecek bir bahaneye bürünerek, sahneden uzaklaşmayı tercih etmişlerdi". Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, İsmet İnönü ve Halk Partililerin gözünde, demokratlarının seçimlere katılmamaları, dış dünyada ülkeye çok büyük zararlar getirecek bir hareket olarak algılanmıştı. Özellikle yeni oluşan dünya düzeninde kendine Batı blogunda yer bulmak isteyen ve bu amaçla ülke içinde demokratikleşme sürecine hız kazandıran İsmet İnönü için beklenmeyen bir durum olmuştu.

İzmir'de yerel seçim çalışmaları, Mayıs ayı başında başladı. İzmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu, mahalle muhtarlarıyla bir toplantı yapmıştı. Toplantıda, hiçbir evin kayıt dışı bırakılmamasını önemle vurgulayan belediye başkanı, seçim defterlerinin nasıl hazırlanacağı konusunda bilgi vererek, defterleri muhtarlara teslim etmişti. Muhtarlar, 1 Mayıs tarihinde kendi mahallelerinde seçmen kayıtlarına başlamışlardı. Merkez idare tarafından kayıt süresinin kısa sürede bitirilmesi talebi, mahalle muhtarlarının hızlı hareket etmesini beraberinde getirecek; 84 kayıt defterinden, 34'ü

üç gün içinde bitirilecekti. Geri kalan defterlerin tamamlanmasından, 8 Mayıs tarihinden itibaren defterler altı gün süreyle askıda kaldı.

Dönemin seçim sistemi gereği, belediye başkanları, seçimler sonrası oluşan belediye meclisi tarafından seçiliyordu. Yani belediye başkanı seçiminde iki dereceli bir sistem uygulanmaktaydı. Önce seçmenler belediye meclis üyelerini seçiyor, sonrasında seçilen meclis üyeleri, ya kendi aralarından ya da dışarıdan birisini başkan seçiyordu. İzmir Belediye Meclis üyeliği için merkezden 35 üye, Karşıyaka'dan 5 üye seçilecekti. Seçimlerde aday olmak isteyenlerin, Mayıs ayının 20'sine kadar başvuruda bulunmaları gerekiyordu. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi, teşkilata gönderdiği genelgesinde, yapılacak olan seçimlerde aday listelerinin partili ve partisiz bütün seçmenleri tatmin edici olmasını özen gösterilmesini istemişti. Aday listeleri oluşturulurken, parti merkezi tarafından teşkilata çeşitli telkinlerde bulunulmuştu. Parti adayı olarak halkın oyuna arz edilecek olan kişilerin, ahlak, bilgi ve iş adamı olma noktalarından, vatandaşların sevgi, saygı ve güvenini kazanmış insanlar olmalarına kadar bir dizi ölçüte dikkat edilmesi isteniyordu. Ayrıca teşkilatın faal kademeleri dışında kalan temiz ve değerli kişilerin liste dışında bırakmasının, muhitte haklı bir hoşnutsuzluk yaratacağı gibi güvensizlik, kırınglık ve ayrılmalara da sebep olacağına vurgu yapılmıştı.

24 Mayıs günü Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu başkanlığında 193 seçim bürosu başkanı ile bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda, seçimin güvenliğine ilişkin önlemler ortaya kondu. Seçim günü oy verme işlemi başlamadan önce seçim komisyonu başkanları seçim sandığını, üyelere ve orada hazır bulunanlara, sandığın boş olduğunu gösterdikten ve bu olay bir tutanakla belirlenerek komisyon üyeleri tarafından imza edildikten sonra dört tarafını sicimle bağlayıp düğüm yerlerini mühürleyeceklerdi. Seçimlerde açık oy gizli tasnif sistemi uygulanacaktı. Sandığın birbirinden farklı anahtarlarla açılır iki kilidi bulunacak ve seçimin sonunda, belediye meclisinden yedi üyenin huzurunda açılan sandıklar, tasnif yapıp bittikten sonra seçim kurulu tarafından tutulan bir tutanakla, mahallin en yüksek mülki amirine teslim edilecekti. Partiler istekleri dâhilinde sandık başlarında müşahit bulundurabilecekti.

Seçimlerin yapılacağı günün bir hafta öncesinden propaganda süreci başlamıştı. Muhalefet partilerinin katılmadığı seçimlerde, CHP adına en önemli amaç, seçimlere katılım oranının olabildiğince yüksek olmasıydı. Bu amaç etrafında çalışmalarını yürüten CHP, seçmenleri her fırsatta sandığa, oy vermeye çağırıyordu. CHP adına seçimlerde propaganda görevini yürüten en önemli yayın organı, sahipliğini ve başyazarlığını Haydar Rüştü Öktem'in yaptığı "Anadolu" gazetesi idi. Aynı zamanda Haydar Rüştü Öktem, seçimlerde CHP'den Belediye Meclis üyesi adaylığını koymuştu. İzmir

vilayeti içinde faaliyet gösteren Halkevi ve halkodaları da seçim kampanyası sürecinde faal olarak yer almıştı. Seçimden birkaç gün önce, Kültürpark'ta CHP'ye ait olan amplifikatör sisteminden faydalanılmış; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "Halkımızın Seçim Vazifesi" başlıklı konuşması semtlere hoparlörlerden dinlettirilmişti. Ayrıca çeşitli konuşmacılar, seçim hakkında fikirlerini ortaya koymuştu.

Demokrat Parti adına İzmir'de propaganda faaliyetlerini yürüten en önemli yayın organı, "İzmir" gazetesi idi. Gazete, DP il başkanı Ekrem Hayrı Üstündağ'ın sahipliğinde çıkıyordu. Demokrat Partililer, parti olarak seçimlere girmemenin yanı sıra bütün ülkede olduğu gibi, özellikle güçlü oldukları İzmir vilayeti genelinde, seçimlere vatandaşın katılmaması ve seçimin geçerliliğini zayıflatmak adına çok etkili bir propaganda faaliyeti yürütecekti. Demokrat Partililere göre "Kendi reyini kullanmak kadar kullanmamakta vatandaşın hakkıdır! Kanun ne ona, nede buna karışmak hakkı verir!"di. Devamlı surette seçimlerin tarafgir olduğundan, bürokrasinin CHP lehine çalıştığından bahseden yazılar gazetelerde kaleme alınıyordu. Demokrat Partililere göre birçok yerde idare amirleri, CHP lehine çalışıyor; memurlardan imza alınıyor, evlere polis ve belediye memurları vasıtasıyla tembih, ihtar ve tehditlerde bulunuluyordu. Memurların, seçimlere katılmadıkları takdirde vazifelerinden kovulacakları yahut ekmek kartlarının ellerinden alınacağı tarzında rivayet ve dedikodular ortalıkta dolaşıyordu.

Demokratların seçime katılmamaları ve seçim aleyhine yürüttükleri propagandalara karşı Halk Partisi, halkın seçime iştiraki için çaba sarf ediyordu. "Yurdunu, yuvasını seven sandık başına; Seçime katılmak, vatana bağlılığın bir ifadesi, memleket işlerine olan ilgimizin kuvvetli bir belirtisi olacaktır"; "Belediye Seçimlerine katılmak, kanunun verdiği bir hak, vatan için bir borçtur" türünde sloganlar afişlerde ve gazetelerde yer alıyordu.

26 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleşen seçimlere, CHP dışında Milli Kalkınma Partisi katılmıştı. Ama o da seçimlerin yapıldığı gün öğle saatlerinde bir takım baskılar ve yolsuzluklar yapıldığını öne sürerek seçimlerden çekilmişti. Oy verme sırasında bazı aksaklıklar yaşanmış, birçok bölgede defterler karışmış; birçok ismin eksik ya da yanlış yazılması yüzünden seçmen sandığa gidememişti. Belediye seçimleri, oy verme usulünde belli bir iyileştirilmeye gidilmesi konusunda, çalışmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymuştu. Buna rağmen Belediye seçimleri, çetrefil usullere, gizlilik şartlarının ihlaline ve muhalefetle karşılaşmaya alışmamış olan devlet memurlarının partizanlığına rağmen nispeten serbest şartlar altında geçti.

Seçimde kimin kazandığından çok, seçime kaç kişinin iştirak edeceği önemliydi ve iştirak oranlarına baktığımızda, özellikle İzmir'in merkezinde seçime katılma oranı

%25'lerde, vilayet genelindeyse %42'lerde kalmıştı. Bu oranları, kamuoyuyla paylaşan İzmir Valisi Şefik Soyer, seçim sırasında da, Demokrat Partililerin iddia ettiği şekilde yoğun suiistimallerin olmadığı, hiçbir vatandaşın şikâyetinde bulunmadığı, yalnızca Demokrat Partili yetkililerin şikâyetlerinin olduğu birkaç olay dışında, seçimlerin sakin geçtiğini ifade etmişti. Seçime katılım oranlarına baktığımızda, Demokrat Parti lehine bir durum İzmir'de ortaya çıkmıştı. CHP'liler ise katılım oranlarındaki bu azlığı, muhalefetin gücünden ziyade, sandık yerlerinin iyi tespit edilememesi, kayıtların noksan olması ve bilhassa havanın yağışlı olmasına bağlamışlardı. Seçim sonrası CHP'li idareciler, bu seçimden çeşitli dersler çıkararak, teşkilatına bundan sonraki seçimlerde daha dikkatli davranma konusunda şu uyarıda bulunmuştu: "Bazı yerlerde, teşkilatımız lüzumundan fazla bir güvenle, karşı partilerin çalışmalarını küçümsemiş, seçim gününden evvel çalışma organlarını iyi tanzim etmemiştir. Seçmenlerin evleriyle, sandıkların bulunduğu yerler arasında, bir takım kötü propagandalarla seçmenlerin selamete oy kullanmalarına engel olanlara karşı tertibat alınmamıştır. Seçimlerde bir kısım arkadaşların bu işle vazifelendirilmelerinin faydalı olacağı anlaşılmaktadır".

Demokrat Partililere göre, Halk Partililerin tüm kanunsuz yollara başvurmalarına, şehrin içinde adam toplama ve sevk etmelerine rağmen seçime iştirak oranındaki azlık, kendileri açısından önemli bir gelişim göstergesiydi. Ayrıca ilçe ve köylerdeki iştirak oranının yüksek olmasının altında yatan gerçekse, "jandarma süngüleri, gaz teranesi, muhtar tazyiki, partili tehdidi, memurların tarafgir davranışları, yol keserek 'oy verdi' vesikası aramak" gibi, şehirden çok köylerde gerçekleşmesi olanaklı olan olayların olmasıydı. Demokratların gözünde Halk Partisi, "seçimde saat 3'e kadar sakin, 3'ten 6'ya kadar telaşlı, 6'dan 7'ye kadar sinirli, 7'den sonra da ta kendistiydi". Ayrıca bu seçimler, CHP'nin demokratikleşmeye ne kadar önem verdiğini göstermek adına, başarısız bir sınav olmuştu. Seçimde, birçok usulsüzlükler ortaya çıkmıştı ve İzmir Valisi'nin yapmış olduğu beyan gerçekleri yansıtmıyordu. Seçime yönelik Demokrat Partililerin ülke genelinde yapmış oldukları bu eleştirilerinden rahatsız olan iktidar adına, Nihat Erim, yapmış olduğu bir açıklamasında, "Gerekirse özgürlüklerin üzerine şal örtmekten" bahsetmişti.

Belediye seçimlerinin ardından, İzmir Merkez'den 35, Karşıyaka'da 5 olmak üzere, 40 CHP'li üye ile 1 Haziran'da toplanan yeni belediye meclisi, Reşat Leblebicioğlu'nu yeniden başkanlığa seçmişti.

Belediye seçimlerden kısa bir süre sonra, TBMM'nin 10 Haziran'da almış olduğu kararla, 21 Temmuz 1946 tarihinde milletvekili seçimleri gerçekleştirilecekti. Bu seçimlerde, belediye seçimlerinde öngörülen aynı gerekçelerden dolayı CHP tarafindan yaklaşık bir yıl erkene alınmıştı.



Reşat Leblebicioğlu

Bütün ülkede olduğu gibi İzmir'de de cevabı merakla beklenen soru, Demokrat Parti'nin, seçime girip girmeyece-giydi. Demokrat Parti yöneticileri, seçime girmek konusunda çeşitli tereddütler yaşarken, başta DP il başkanı Ekrem Hayri Üstündağ olmak üzere İzmir teşkilatının isteği, seçimlere girilmesi yönündeydi. Bu istek, Burhan Belge imzasıyla İzmir gaze-tesinde kaleme alınmıştı.

Demokrat Parti lideri Celal Bayar, seçimlere girmeleri konusunda halkın yoğun bir tazyiki altında olduklarını vurgulayarak, karar vermek üzere teşkilatını Ankara'ya toplamıştı. Ankara'da yapılan toplantı sonrası seçimlere girme kararı alan Demokrat Parti, halka yayınlamış oldukları beyannamede bu kararı alma nedenlerini şöyle ifade etmişti; "Halk Partisi ciddi muhalefete hayat hakkı tanımamak azmindedir... Belediye seçimlerinde pek çok yerlerde rey'e iştirak nispetinin son derece zayıf olması, milletvekili seçimlerinde de aynı ihtimali belirten bir müşahade oluşmuş, seçimlerde böyle bir netice ile karşılaşmamasını, memleketin yüksek menfaatlerine uygun görmüş ve partimiz bunu bir fedakarlık olarak telakki etmiştir". Beyannamede yer alan ifadeler, iktidarın tepkisine neden olacak ve önce Hüseyin Cahit Yalçın, sonra Falih Rıfkı Atay arka arkaya sert yazılar kaleme alacaklardır.

Cumhuriyet tarihinde, 1946 yılında gerçekleştirilen milletvekili seçimlerine, ilk kez CHP dışında başka partilerde katılıyordu. Bu durum ülkedeki siyasi atmosferin kızışmasına neden olmuştu. Ortaya çıkan bu siyasi havanın, İzmir kamuoyundaki etkileri, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'ye yakın olan gazetelerden okunabiliyordu. CHP'ye yakın olan Anadolu gazetesinde, seçimlere yaklaştıkça, Demokrat Parti İzmir il teşkilatında yoğun bir şekilde istifaların olduğu yönünde haberler yer alıyordu. Yine gazeteye göre, Demokrat Parti, ülke içerisinde yaratmış olduğu siyasi karmaşayla, Bolşevik Rusya'nın ekmeğine yağ sürmekteydi. Vatandaş dikkatli olmalıydı çünkü bu memleketi ayakta tutan Cumhuriyet Halk Partisi'ydı. Bunların dışında, CHP'nin seçim propagandasında kullandığı en önemli öge, Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk ve İnönü'nün resimlerinin yer aldığı gazete sütunlarında, şu manşetlere yer verilmişti:

"Atatürk ve İnönü bu eseri senin varlığınla başardılar. Dünyâ, bugünü kıyasla! Bir şey yapamayacak olana inanma!"

"Türk Milleti Atatürk'e söz söyletmez!; Atatürk'ün İzmir'i, İstiklal savaşımızın sembolü İzmir! Gözlerini kapa, 1918'i hatırla, neler göreceksin! Sonra sandık başına git!"

"Vatandaş! Oyunu Atatürk'ün kurduğu, İnönü'nün başında bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına ver!".

Bunun karşısında, Demokrat Partililer, "Artık Yeter! Söz Milletindir" sloganıyla, bir hürriyet seferberliği başlatmış, istibdadı karşı bir savaş açtıklarını ifade etmişlerdi. İktidara karşı bütün muhalefet, Demokrat Parti bünyesinde toplanmıştı. Demokrat Parti'nin seçim yarışında, İsmet İnönü'nün tarihsel kişiliği karşısında en önemli sembolü Mareşal Fevzi Çak-



1946 Seçimlerinde CHP tarafından kullanılan seçim afişi

mak'tı. Atatürk'ün en yakınında uzun süre görev yapmış, ülke içerisinde büyük bir saygı ve sevgi uyandıran Fevzi Çakmak'a yönelik haberler, devamlı surette gazete gündeminden düşmeyecekti. Fevzi Çakmak ismi, Demokrat Parti'ye büyük bir kazanç sağlamıştı. Seçimlerde de, İzmir adayları içerisinde Fevzi Çakmak, Demokrat Parti lideri Celal Bayar'ın önünde birinci sırada yer almıştı. Demokrat Partililer seçime engel olacaklarını düşündükleri kurumlar ve bürokrasi üzerinde de eleştirilerini yoğunlaştırmıştı. Halkevleri ve Ankara radyosu, tarafsız davrandıkları için eleştirilen kurumların başında gelmekteydi. DP İzmir İl başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, başta vali olmak üzere bazı memurların tarafsızlıklarını yitirdiklerinden bahsediyordu. Demokrat Partililere göre seçime fesat karıştıran idare amirleri ve memurlar, vatan hainiydiler. Seçimlere çok az bir zaman kala İzmir'e gelen Celal Bayar, Kültürpark'ta tüm bunları dile getirdiği konuşmasında, "Memleket hizmetinde ve demokrasi yolunda yeni bir parti ile çalışma zamanı gelince ilk ziyaretim İzmir oldu ve bu teşebbüs yurdun diğer

bölgelerinde olduğu gibi Ege'nin hürriyete gönül bağlamış evlâtlarının en geniş sevgileriyle karşılandı. İşte, 1329 senesinden bugüne kadar İzmir'e olan bağlarım, 33 yıldır böylece hiç çözülmeden ve gevşemeden devam etti. Tekrar milletvekilliğine adaylığımı koymak kararını verince bu 33 yıllık maziye dayanarak vardır. Partimiz, davasının doğruluğuna ve Türk Milleti'nin siyasi olgunluğuna güvenerek seçim mücadelesine girmiş bulunuyor... İktidar partisi,



Vatan Gazetesi 16 Temmuz 1946

demokratik bir idarenin gelişmesine her çareye başvuru ile önlemek istemektedir" ifadelerinde bulunmuştu. Demokrat Partililere göre, Halk Partisi seçimi kazanmak adına İzmir'in tanınmış eli bıçaklı sabıkalarıyla işbirliğine gidiyordu. İsimleri verilen bu sabıkalı kişilerle, Halk Partisi'nin parti müfettişi Kamuran Örs'ün ilişkisi anlatılarak, bu kişilerin, Halk Partisi'nin propaganda teşkilatına alınarak, bunlara gizli emirler verildiği iddia ediliyordu. Bu haberin verildiği aynı sayfada, Demokrat Parti il yönetim kurulu üyesi İsmail Ercins'in yaralanma olayı manşetten veriliyordu.

Seçim propaganda sürecinde, rejim aleyhtarı faaliyetlerin yaşandığına ilişkin duyumlara yönelik, 12 Temmuz 1946 günü İçişleri Bakanlığı bir beyanname yayınladı. Beyanname, "Hiçbir parti ve hatta seçimle alakası bulunmayan bazı kötü kimselerin... Rejim aleyhinde ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı sözler sarf ettikleri yakinen istihbar edildiğinden hem memleketin emniyet ve asayişini, hem yurdumuzun ve ondan ayrılmayan partilerimizin menfaatlerini sağlayıcı bir tedbir olarak, partiler adına ötede beride söz söyleyecek kimselerin, o partiler tarafından kendilerine verilmiş birer vesikayı hamil olmalarında kamu emniyeti bakımından zaruret mütalaa edilmiştir" ifadelerine yer verilmişti. Bakanlığın yayınladığı bu beyanname, muhalefet

tarafından kendi çalışmalarına karşı hükümetin almış olduğu bir tertip olarak nitelendirilmişti.

CHP'nin İzmir adayları içerisinde ilk sıraları, Şükrü Saraçoğlu, Hasan Ali Yücel ve Atıf İnan alırken; Demokrat Parti'nin ilk sıralarında Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Ekrem Hayri Üstündağ bulunuyordu. Milli Kalkınma Partisinin adayları içinde Celal Yüksel, Lütfullah Bay-

doğan, Fikri Soyer, Hilmi Dedekorkut, Halit Aksubay, Osman Acun, Galip Tuna bulunuyordu. İşçi ve Çiftçi Partisi İzmir'den Yalçın Dağlar, Bahtiyar Tara ve Mehmet Şükrü Tokay'ı aday gösterdi. Türkiye Sosyal Demokrat Partisi İzmir İl Başkanı Ertuğrul Kesirli, İzmir'de seçimlere iştirak etmeyeceklerini kamuoyuna duyurmuştu.

21 Temmuz sabahı ülke genelinde saat 8'de başlayan oy verme işlemi, saat 19'a kadar devam etmişti. Seçim akşamının ilk saatlerinde, Demokrat Parti Merkezi'nin yer aldığı Ankara Sümer Sokak'ta büyük bir heyecan yaşanıyor. Birçok ilden seçimlerin kazanıldığına yönelik haberler geliyordu. Fakat gecenin ilerleyen saatlerinde çalan telefonlar, seçim sonuçlarının değiştirildiğine, mazbataların yok edildiğine yönelik haberler vermeye başlamıştı. Aynı anda CHP merkezinde birçok ilden seçimlerin kaybedildiğine yönelik haberlerle giderek güçlenen karamsar hava, yılların teşkilata vermiş olduğu alışkanlıklar sonucu, ilerleyen saatlerde değişmişti. Seçim sonrası, CHP ülke genelinde 397 milletvekilliği kazanırken, DP 61 milletvekilliği kazanmıştı. Demokrat Parti kurucu kadrosunda yer alan Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan İstanbul'dan, Adnan Menderes Kütahya'dan Meclise girmeyi başarmıştı.

Seçimler sonrası İzmir'de ortaya çıkan tabloda, 318.857 tane seçmenden 222.532 tanesinin oy kullanmış ve seçime iştirak nispeti %70'lere yaklaşmıştı. Demokrat Parti, İzmir merkezde %63'le, Bergama'da %70'le, Bayındır ve Kuşadası'nda ise çok az bir farkla kazanırken; geri kalan on bir ilçede büyük farklarla CHP kazanmıştı. CHP adına genel bir seçim mağlubiyetini, kaza ve köylerden gelen oylar önlemişti. Demokratların İzmir merkezdeki gücü, bir daha ortaya çıkmıştı. Seçim sonrası, CHP adına Şükrü Saraçoğlu İzmir'e gelerek, partisinin İzmir teşkilatı içinde incelemelerde bulunmuş ve basınla paylaştığı görüşlerinde, CHP'nin İzmir'deki durumunu şöyle aktarmıştı: "İzmir, Halk Partisi'ne taraftar gözüküyor. Bunu tektik için İzmir'e geldim. Seçim apaçık göstermiştir ki, İzmir şehrinde oturan hemşerilerimin çoğunluğu CHP'ye taraftar görünmemişlerdir. Burada kalacağım birkaç gün içinde, bunun sebeplerini öğrenmeye çalışacağım. Şartlar ve neticeler ne olursa olsun, candan sevdiğimiz ve sevmeye devam edeceğimiz İzmir-lilerin, partimize sevgilerinin kuvvetlenmesini sağlayacak tedbirler üzerine incelemeler yapacağım. Buradan sonra, İzmir'i çeviren süsleyen ve besleyen verimli topraklardaki çalışkan Türk çocuklarının ayaklarına giderek, seçimlerde gösterdikleri karşılıklı güven ve inan için kendilerine teşekkür edeceğim".

Milli Kalkınma Partisi'nden Celal Yüksel ve Lütfullah Baydoğan 1181 oy, Fikri Soyer 1033 oy, Hilmi Dedekorkut 1006 oy, Halit Aksubay 961 oy, Osman Acun 1036 oy, Galip Tuna 975 oy almıştı. İşçi ve Çiftçi Partisi adaylarından Mehmet Şükrü Tokay 12 oy, Dr. Bahtiyar Tara 39 oy, Yalçın



Cumhuriyet Gazetesi 21 Temmuz 1946



Yeni Asır 21 Temmuz 1946

1946 Yılı Milletvekili Seçimlerinde CHP ve DP Adaylarının Aldıkları Oy Miktarları

	CHP	Aldığı Oy		DP	Aldığı Oy
1	Sait Odyak	116.973	1	Mareşal Fevzi Çakmak	102.801
2	Şükrü Saraçoğlu	116.931	2	Celal Bayar	101.826
3	Şevket Adalan	116.893	3	Fuat Köprülü	101.755
4	Esat Çınar	116.777	4	Ekrem Hayri Üstündağ	101.527
5	Hüseyin Hulki Cura	116.767	5	Faik Muhittin Adam	101.377
6	Haydar Rüştü Öktem	116.764	6	Rasim Aktoğu	101.162
7	Rahmi Köken	116.733	7	Harun İlmen	101.104
8	Münir Birsell	116.657	8	Mustafa Kentli	100.690
9	Kâmrân Örs	116.444	9	Hayri Gönen	100.313
10	Atıf İnan	116.387	10	Cevriye Uyum	99.998
11	Ekrem Oran	116.180	11	Suphi Erkin	99.845
12	Sedat Dikmen	116.159	12	Haluk Ökeren	99.645
13	Sami Gülcüoğlu	116.104	13	Muhittin Erener	99.378
14	Latife Bekir Çeyrekbaşı	115.724	14	Bünyamin Naum	99.292
15	Benal Nevzat Arıman	115.686	15	Sadık Giz	98.937
16	Hasan Ali Yücel	114.483	16	Müşak Lütü	98.832

Dağlar 96 oy almıştı. İzmir merkezde, bağımsız olarak seçimlere giren adaylar içinde Asım Aksaçı 425 oy, Hasan Gurtin 133 oy, Halil Şakir Kâhyaoglu 132 oy, Nurettin Ulueren 75 oy, Adil Okay 58 oy, Kemal Oskay 42 oy, Ali Bedri Kalabalık 41 oy, Mehmet Özbey 28 oy, Nihat Aksoy 21 oy, Fuat 16, Hikmet Soyman 13 oy, Raşit Boratav 12 oy, Cavit Güneysu 2 oy almıştı.

Seçim sonuçlarına göre tüm İzmir vekilliklerini CHP kazanmıştı. Fakat seçimlerden sonra konuşulan gene seçimlerde yapılan yolsuzluklardı. Bu yolsuzluk iddialarının en önemli nedeni, değiştirilmeyen seçim sisteminden kaynaklanıyor olmasıydı. Açık oy, gizli sayım kuralına göre yapılan seçimler, ister istemez akıllara yolsuzlukları getiriyordu. Vali Şefik Soyer yapmış olduğu açıklamada, seçimde yolsuzluklar yapıldığı iddialarının çoğunun asılsız olduğunu ve bazı iddialar için tahkikatların yapıldığını ifade ediyordu. Halk Partililere göre de her hangi bir olumsuz durum yaşanmamış, seçimde yolsuzluk, müdahale, tasniflerde haksızlık vesaire gibi gerekçeler mağlubiyet dolayısıyla benimsenip büyütülen şeylerdi. CHP'li başarılarını, Demokratların halka yapamayacakları birçok vaatte bulunmasına, buna karşın CHP'nin ise çok başarılı bir propaganda dönemi geçirmesine bağlamıştı: *"Fikirlerimizi Anadolu gazetesi ile halka yaydık. Tanın, Ulus, Anadolu gazetelerinden on binlerce nüsha satın*

alarak halka bedava dağıttık. Bu suretle halkı tenvir ve irşat ettik, şehirde mağlubiyete rağmen kazalarda seçimi kazandık".

Buna karşın, Demokratlar, seçimlerde haksızlığa uğradıklarını iddia etmişlerdi. DP İzmir İl Yönetim Kurulu, Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı nezdinde seçimi protesto ediyordu. Demokratların iddiası şuydu; tüm baskılara rağmen İzmir ilinde %70'i geçen bir oranda demokratlar seçilince, tasnif tutanakları değiştirilmişti. Bu değiştirilme olayı da, oyların tasnifinden sonra, neticeyi ortaya koyan zabıtların tesliminden önce, Demokrat Partili müşahitlerin, tasnif mahallinden uzaklaştırılmasıyla gerçekleştirilmişti. Demokratlar, bu konuda savcılığa başvuruda bulunmuşlardı. Celal Bayar seçimler sonrası verdiği beyanlarda açıkça seçimlere fesat karıştırıldığını iddia ediyordu. Demokrat Partililere göre İzmir'de oyların büyük bir bölümünü Demokrat Parti almıştı ve Halk Partisinden seçilen milletvekilleri İzmir'in istedikleri değildi. DP, bu durum karşısında en önemli dayanak noktası olan kitlelere yönelme ihtiyacı hissetti ve en güçlü olduğu yer olan İzmir'de, Cumhuriyet Meydanı'nda, seçimleri protesto mitingi düzenledi. Daha sonra Bursa ve Balıkesir'de de düzenlenen bu mitinglerde temel slogansa, *"Hayır! Biz bunları seçmedik"* olacaktı. İktidara gelene kadarki süreçte, DP'li idareciler, geniş kitle desteğine

ihtiyaç hissettiklerinde Ege Bölgesine, İzmir'e gelme ihtiyacı hissetmişlerdi. İktidara yönelik gerekli mesajlar, İzmir'de, geniş halk kitlelerinin katıldığı mitinglerden veriliyordu. Özellikle 9 Eylül kutlamaları, kitlesel katılımlarla gövde gösterilerinin yapıldığı etkinlikler olurdu.

DP İl başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, İzmir halkı namına, Büyük Millet Meclisine, 21 Temmuz seçimlerinin demokrasi tarihimize kara bir leke olarak nesilden nesile intikal edeceğini ve seçilen vekillerin mazbatalarının iptal edilmesini de içeren on beş sayfalık bir başvuruda bulunmuştu. Başvuru içerisinde, 1946 seçimleri öncesi, seçim günü ve oyların sayılması sırasında yaşanan yolsuzlukları gösteren, otuz iki adet vesikada bulunuyordu. Seçim öncesi İzmir'de yaşanan yolsuzluklara yönelik şu iddialara yer verilmekteydi: Hükümet ve zabitanın, Demokratları Parti'den istifalar yaptırmak için tazyik ve tehditler yaptığı; CHP teşkilatının bazı adamlar vasıtasıyla bazı yerlerde tedhişte bulunduğu; Demokrat Parti afişlerinin polis ve jandarma tarafından yırtıldığı fakat Demokrat Parti teşkilatı tarafından yapılan teşebbüs üzerine seçimden evvel tekrar yapıştırıldığı, seçimden iki gün evvel dağıtılan Demokrat Parti oy listelerinin zabıtaca toplatıldığı ve fakat bunun da önlemediği, seçim sandıkları başlarına münasebetsiz adamlar kondurduğu ve

seçim komisyonu başkanlarına, CHP teşkilatı tarafından gizli talimat verildiği, belediye seçiminde oy kullanmayanların isimlerinin, seçmen defterine yazılmadığı.

Seçim günü yapılan hukuksuzluklar içinde; bazı sandık başlarında seçmenlere tesir edecek şekilde veya rızaları hilafına CHP lehine oy pusulaları verildiği ve kullandırıldığı, bazı şahısların zabıtaca tehdit ve karakola götürülerek propaganda yapıldığı, seçim sandıklarındaki defterlerin bir kopyasının CHP'li adamların eline verildiği ve bu suretle seçmenlerin isimlerini defterde bulmak bahanesiyle onlardan geçirildiği; CHP aleyhinde rey vereceği anlaşılanların defterlerde isimlerinin bulunmadığı, lehtekilerin kimliğinin araştırılmadığı, müşahitlerin bazı yerlerde bazı sandık başlarına kabul edilmediği veya uzaklaştırıldığı, seçecek yaşta olmadığı yüzlerinden görülenlere oy kullandırıldığı iddialarına yer verilmekteydi.

Seçim sonrası oyların sayılması sırasında yapılan yolsuzluklara yönelik ise şu iddialara yer veriliyordu; Oyların toplanmasında ve tasnifinde bulundurulmuş temsilcilerin, tasnif bittikten sonra yapılan tutanakların tanzimi sırasında komisyonlar yanında bulundurulmadıkları; İzmir merkez, Kemalpaşa, Torbalı kazalarında bazı sandıklara ait seçim tutanaklarının tasnif neticesine uymadığını ve Torbalı'da bir sandık oyların tasnif edilmeden yakıldığı; Ödemiş ilçesinde, temsilci bulundurdıkları sandıklarda çıkan oylara ve temsilci bulundurmamış sandıklardaki seçmen adedine göre CHP adaylarının tutanakta gösterilen miktarlarda oy alamayacakları, merkez seçim kuruluna getirilen sandık zarflarının kısmen mühürsüz ve açık ve geç getirildiği; bir sandık zarfında, içi doldurulmamış ikinci bir tutanağın çıktığı beyan edilmekteydi.

DP İzmir İl Teşkilatının ortaya koyduğu bu iddiaları inceleyen meclis komisyonu, seçim öncesi yaşanan yolsuzluklara yönelik iddiaların umumi mahiyette olduğuna ve bir hadiseye ilgili olmadığını; seçim günü yaşananların seçime ve seçim neticesine tesir edecek bir mahiyette bulunmadığı ve delil olarak istinat edilen yazıların, istinada ve bir kanaat teminine dayanak olacak bir kıymet taşımadığı kararını vermişti. Komisyon, oyların tasnifi sırasında yaşananlara yönelik iddiaların bir kısmı için delil adıyla hiçbir yazıya istinat edilmediği; bu kısımda delil olarak ibraz edilen ve muhtevasına göre sandıklarda tasnifin bitmesinden sonra DP temsilcilerinin sözlerini ve bu sözlerin, başkaları tarafından tezip edilmemesi tespitinden ibaret olan ve hepsi yerinde tutulduğu kaydıyla, 21 Temmuz 1946 tarihini taşıyan yazı suretlerinin hemen hemen tamamen aynı kelime ve cümlelerle tanzim edilmiş olduğuna kanaat getirmişti. Sonuç olarak, Meclis komisyonu seçim tutanakların reddi konusunda DP'liğin isteğini reddetmiş; CHP'den seçilen milletvekillerin seçim tutanaklarının onaylanması kararını vermişti.



Yeni Asır 21 Temmuz 1946

Demokrat Partililer, 1946 seçimlerini, iktidara gelecekleri döneme kadar devamlı surette eleştirerek, bu yoldan Halk Partisi'ne yüklenecelerdir. 1946 seçimleri, CHP açısından bir zaferden çok bir yenilginin ezikliğini getirmiş; İsmet İnönü, yaşamının sonuna kadar bu seçimin izlerini silmekle uğraşmıştı. Bu seçim sonucu şuydu ki: "Bu seçimi DP kazanmamış, sadece Halk Partisi kaybetmişti".

Genel seçimlerden kısa bir süre sonra, 1 Eylül 1946 tarihinde yapılan İl Genel Meclisi seçimlerinde, birçok yerde seçime girmeyen Demokrat Partililer, İzmir merkez kazasını kazanmışlardı. Seçimde yolsuzluk yapıldığını söyleyen Demokratların, gazetelerde şu ifadelerini okuyoruz; "İzmir gene bizimle! İzmir merkez kazasını gene elimizden alamadılar! Ya öteki kazalar? Orada onlar kazanmış! Niçin? Çünkü köyler kazadan, kazalarda İzmir'den daha CHP'ci! Köylerin gözdesi CHP'!" Seçimlerin ardından il genel meclisinde, 28 üyeliği CHP, 12 üyeliği DP kazanmıştı.

1946 Seçimleri Sonrası İzmir'de Siyasi Hayat

Arka arkaya gerçekleşen seçimler sonrası ortaya çıkan tablo, İzmir kamuoyunda CHP aleyhinde bir durum yaratmıştı. Seçimlerde yaşanan olumsuzlukların, tüm sorumluluğu CHP'ye yüklenmiş, DP'nin güçlü olduğu İzmir'de halk kitleleri, CHP'den uzaklaşır olmuştu. Örneğin 9 Eylül 1946 yılında İzmir'in kurtuluş törenlerinde, CHP il teşkilatının yaşadığı sıkıntıyı o dönem gençlik kollarında yer alan Necdet Öklem şöyle nakletmektedir: "Basmahane'de bir kaç yüz kişi olarak yola çıktık. Sokakların iki yanını dolduran kalabalığın arasından ilerlemeye başladık. DP ise binlerce kişi ile arkamızdan geliyordu. Fakat en azından birkaç yüz metre gerimizdeydiler. Biz geçerken o sokak dolusu kala-

balıktan alkış bir yana çıt çıkmıyordu. Sanki bir cenaze geçiyordu. Hemen gerimizde ise çılgın alkışlar yükseliyordu. Baş durakta il başkanı (Nazif) Çagatay iş bahanesi ile kafilden ayrıldı. Kordon'a girdiğimizde söz atmalar başladı... O sırada Mareşal Fevzi Çakmak'ta İzmir'deydi. Birinci Kordon'daki DP binasının balkonunda geçidi izliyordu. Biz, Halk Partisi'nin geçmişinde en küçük sorumluluğu bulunmayan kişiler olarak, sessiz protestoların ve zaman zaman savrulan hakaretlerin yayılım ateşi altında sonuna kadar yürüdük."

1946 yılında başlayan siyasi gerginlik, sonraki yıllarda da devam etmişti. 1947 yılı bahar ayları da siyasi gerginliğin gölgesinde geçiyordu. Adnan Menderes'in İzmir Bornova'da iktidarı eleştiren bir konuşmasını yayınladığı gerekçesiyle, Demokrat İzmir ve Yeni Asır gazetelerinde görev yapan Adnan Düvenci, Mithat Perin, Şevket Bilgin ve Adnan Bilget'in de bulunduğu sekiz gazeteci tutuklanmıştı. Bu tutuklamalarında ardından, başta Yeni Asır gazetesi olmak üzere yerel basın muhalefet saflarındaki yerini sıklaştırmıştı.

1947 yılında köy ve kentlerde olmak üzere, ayrı ayrı iki muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimleri yapılmıştı. Köylerde yapılan muhtarlık seçimi 16 Şubat 1947 tarihinde, şehirlerde yapılan seçim 30 Mayıs 1947 tarihinde gerçekleştirilmişti. Köylerde yapılan seçime, tüm partiler katılmış ve 1947 yılı köy muhtar ve ihtiyar heyeti seçimi çok partili dönemde birden fazla partinin katıldığı ve ana muhalefet partisinin seçimden çekilmediği ilk yerel seçimdi.

Köylerde yapılan muhtarlık seçimlerinde muhalefet, iktidar partisi tarafından yoğun bir tazyik altında bırakıldığını ileri sürüyordu. Muhalefete göre, Halk partililer köylerde kendilerine mensup şahısları gezdirerek, seçimlerde kendi partililerini seçmelerini, aksi bir durumda diğer adayların hükümetçe kabul edilmeyeceği propagandası yapmaktaydı.

1946-1950 Yıllarında Hükümette Görev Almış İzmir Milletvekilleri		
Bakanlık	Milletvekilleri	Görev Tarihi
Başbakan	Şükrü Saraçoğlu	09.07.1942-05.08.1946
Milli Savunma Bakanı	Münir Birsell	05.09.1947-07.06.1948
Maliye Bakanı	Şevket Adalan	27.03.1948-16.01.1949
Milli Eğitim Bakanı	Hasan Ali Yücel	28.12.1946-05.08.1946
Bayındırlık Bakanı	Şevket Adalan	16.01.1949-22.05.1950
Gümrük ve Tekel Bakanı	Şevket Adalan	10.09.1947-27.03.1948
Tarım Bakanı	Şevket Adalan	05.09.1947-09.09.1947
Sanayi Bakanı	Münir Birsell	07.06.1949-22.05.1950

Kaynak. 1967 İzmir İl Yıllığı

Bu durumdan sorumlu olanlar ise jandarma, bucak müdür-lükleri ve kaymakamlardı. Köylüleri uyaran Demokrat Par-tililer, onlarla birlikte hareket etmelerini, birliğin kuvvet yaratacağını, kendi adaylarına oy vermeleri konusunda zor-layan kişilerin isteklerini geri çevirmelerini ve aralıksız olarak sandığı gözden kaçırmamalarını, tasnife dikkat et-melerini, seçime riayet edilmediği kanısında olanların da olayı bir zabıta birlikte DP merkezine ve bir suretini de idari makama bildirmelerini seçmenden istiyordu.

Köylerde yapılan muhtarlık seçimlerinin kesin sonuçları İçişleri Bakanlığı tarafından Ulus'un 25.4.1947 tarihli sayısında yayınlanmıştı. Bu açıklamaya göre 31.000 köyde CHP, 1.328 köyde DP, 1 köyde İşçi ve Çiftçi Partisi, 1.869 köyde de bağımsızlar kazanmıştı. Bu sonuçlara göre muhtar-lık toplamı 34.198 etmektedir. Ülke genelinde 40 binin üze-rinde köy olmasına karşın, çok küçük ve yakın köyler birleşerek bir tek muhtar seçmişlerdi. İzmir'de 568 muhtar-lığı CHP, 74 muhtarlığı DP kazanırken, 1 muhtarlığı bağım-sız aday kazanmıştı. Bu sonuçlara göre DP, İzmir'deki muhtarlıkların yaklaşık %12'sini kazanmıştı. Bakanlığın açıklamasının devamında, resmi açıklamanın yapıldığı güne kadarki sürede 59 ilin köylerinden bakanlığa, seçimlere ka-nunsuzluk, hile ve fesat karıştırıldığına dair 184 (CHP 40, DP 112, Bağımsız 32) şikayetin yapıldığı; bu sayının normal olduğunu belirtmek için de, bir önceki seçimle kıyaslama yoluna gidilerek tek parti dönemi içinde 1943 yılında yapılan muhtarlık seçimlerinde şikayet sayısının 194 olduğuna vurgu yapılmıştı. Muhtarlık seçimleri sırasında 38 ilin 79 köyünde olay çıkmış; çıkan olaylarda yedi kişi haya-tını kaybetmiş, 167 kişi yaralanmıştı. Seçimlerde jandar-manın baskı uyguladığı yolundaki eleştirilere yanıt olarak da, 1.733 köye köylülerin isteği doğrultusunda ve 1.759 köye de aralarında geçimsizlik bulunduğu gerekçesiyle idare amirlerinin isteği üzerine jandarma gönderildiği; bunların dışında kalan 30.604 köye jandarmanın gitmediği belir-tilmişti. Resmi açıklamalara karşın Demokrat Partililer seçimlerde yapılan baskılardan şikâyetçiydi. DP İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye şikâyet içeren bir mektup yazmıştı. Buna cevaben Falih Rıfki Atay, Üstündağ'a "Bunak Adam" nitelemesinde bulun-muştu. Ülke içinde gerginleşen ilişkiler, topluma yansırken İzmir ve Ege'de tansiyon yükselmışti. Partililer arasında kav-galar yaşanırken, halk köy ve mahallelerde partililere göre ayrılmıştı.

Demokratlar, Mayıs ayında yapılan mahalle muhtarlık seçimlerine, seçim kanunu değiştirilmediği için katılmaya-caktı. Demokratlar aldıkları kararın gerekçesini halkla pay-laşmak ve İzmir Merkez'deki gücünü iktidara bir kez daha göstermek adına büyük bir miting düzenlemişti. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in katıldığı mitingde, konuşmalar

devam ederken, silah sesleri duyulmaya başlamış, polis kuvvetleri havaya ve halkın ayaklarına doğru ateş açmıştı. Bu olay karşısında, Celal Bayar, ceketini çekerek Adnan Menderes'i uyarmıştı. Adnan Menderes, ona dönerek "Bu büyük milletin muhabbeti karşısında kurşun bize işlemez, bunlar kestane fişegidir Celal Bey" ifadelerini kullanmış, halk ise "Dağ başını duman almış" marşını söyleyerek dağılmıştı. DP'nin çalışmaları sonrası, mahalle muhtarlığı seçimlerinde İzmir Merkez'de katılım oranı %36 olarak gerçekleşmişti.

İktidar ile muhalefet arasından muhtarlık seçimleriyle bir-likte giderek artan siyasi tansiyonu azaltmak adına gerçek-leşen en önemli girişim, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz 1947 tarihinde bir beyannamenin yayınlanmasıydı. Bu beyanname ile birlikte iktidar ve muhalefet arasında başlayan yumuşama dönemi, her iki par-



tide var olan sertlik yanlılarının tepkisine neden olmuştu. CHP'de muhalefete yönelik sertlik yanlısı politikalarıyla eleştirilen Başbakan Recep Peker, görevinden ayrılırken, ye-rine Hasan Saka, Başbakanlık görevine gelmişti. Yeni dö-nem, DP içinde bir ayrışmaya neden olmuştu. İktidara yönelik sertlik yanlısı söylemlerde bulunan İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ile Hikmet Bayur'un kamuoyuna verdikleri beyanatlar ayrışma sürecini hızlandırmıştı. Teşki-

latta ortaya çıkan bu kaynamanın en önemli nedeni, muhalefetin en önemli eleştirisi silahlarından biri olan hükümetin gerçek bir muhalefet partisi istemediği iddiasının ortadan kalkmasıydı. Cumhuriyet Halk Partisi hükümetinin, her an muhalefete son vereceği korkusu bütün şahsi çıkarların üzerindeydi ve DP grupları arasında birliği sağlıyordu. Bu korku, 12 Temmuz Beyannameşi ile kalkınca, gizli kalmış olan şahsiyet çatışmaları açığa çıkmaya başlamıştı. DP içindeki bu çalkalanmanın sonunda, parti bölünerek yeni bir siyasi oluşumun önünü açılmıştı. Millet Partisi (MP), 20 Temmuz 1948 tarihinde, Mareşal Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığında kurulmuştu. Partinin genel başkanlığına Hikmet Bayur, başkan vekilliğine Osman Nuri Koni, genel sekreterlik görevine ise İzmir'den Mustafa Kentli getirilmişti. Millet Partisi, CHP ile DP arasında muvazaa-danışıklı dövüş iddialarını ortaya atarak, siyasi meşruiyetini sağlamaya ve kamuoyundan destek bulmaya çalışıyordu. Kendisinin gerçek bir muhalefet partisi olduğu kamuoyuna lanse ederken, DP'ye ve CHP'ye karşı, sertlik yanlısı bir politika uygulama yoluna gidecekti. Bu durum karşısında gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerek Demokrat Parti, iddiaları yalanlama yoluna giderken, Millet Partisi'ne karşı uzak bir duruş sergileyeceklerdi. Kurulduktan kısa bir süre sonra teşkilatlanma çalışmalarına başlayan Millet Partisi, bu çalışmalarında, etkin bir başarı sağlayamadı. Parti, daha çok kendisini kamuoyuna anlatmakla ve karşı partilere muhalefet yapmakla uğraşıyordu. Millet Partisi, ilk il teşkilatını İzmir'de kurmuş, il idare heyeti şu kişilerden oluşmuştu: Rasim Aktoğlu, Raif Karadeniz, Mustafa Çelebi, Şahap Gürsel, Harun İlmen, Süleyman Külçe, Refik Özbayraktar. Parti il teşkilatının tamamlanmasının ardından, yerelde partiye basın desteğini sağlamak adına, *Hür Millet* gazetesi 14 Mart 1949 tarihinde yayınlanmaya başlanmıştı. Millet Partisi, 1948 yılı sonu itibarıyla İzmir'in yanı sıra, Ankara, İstanbul, Sinop, Edirne, Burdur, Kayseri, Kastamonu ve Amasya'da teşkilatlanmıştı.

Partilerin İzmir İli İçindeki Siyasi Faaliyetleri

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin il ve ilçe kongreleri, partilerin birbirleri hakkındaki düşüncelerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. İzmir'de Demokrat Parti Merkez İlçe Kongresi 29 Kasım 1946 tarihinde ilk kez toplanmıştır. Parti merkez binasında toplanan kongrede, Halk Partisi iktidarına yönelik eleştiriler dile getirilmiş ve partinin İzmir'de karşılaştığı zorluklar sıralanmıştır. Bu zorluklar içerisinde ilk sırada, idare amirlerinin partiye karşı olan olumsuz duruşları yer alıyordu. Bir diğer sıkıntıysa, Demokrat Parti'nin "Muvazaa" partisi olduğu rivayetleri nedeniyle ve iktidarın baskısından dolayı birçok

insanın, üye olarak yazılmaktansa kalben Demokrat Parti'ye bağlı kalmayı tercih etmeleriydi. Teşkilat için önemli bir sıkıntıda, mal ve bina sorunu vardı. Demokrat Parti'ye yönelik bu ilk zamanlardaki çekincelere bir örnek vermek gerekirse, partiye girmemekle beraber, İzmirli tüccarlardan ihracatçı Şerif Remzi Reyent, Kordon'da kendisine ait bir binayı parasız partiye vermiştir. Buna benzer hareketi diğer İzmirli tüccarlarda da görmekteyiz.

Demokrat Parti, İzmir'de ilk il kongresini, 22 Aralık 1946 tarihinde 127 delegenin katılımıyla Ankara Palas'ta toplamıştı. İl başkanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın açtığı kongreye, Başbakan Recep Peker'e yönelik eleştiriler damgasını vurmuştu. Recep Peker'in, Meclis'teki bütçe görüşmelerinde



Ekrem Hayri Üstündağ

Adnan Mende-res'e yönelik sarf ettiği "psikopat" nitelemesi, büyük eleştiri konusu olmuştu. Kongre'de, Başbakanı istifaya çağırarak bir protesto telgrafının çekilmesi kararı alındı. Seçimlerde ortaya konan yolsuzluklar, seçim kanunun değiştirilmesi ve sorunların hakim karşı-sında çözülmesi, kongrenin diğer bazı konularıydı. Kongrede, bir yıllık çalışmanın yer aldığı raporda ise İzmir kamuoyunda karşılaşılan manevi güçlükler başlığı altında

şunlar sayılıyordu; Demokrat Parti'nin bir muvazaa partisi olduğu, Rus kaynaklarından maddi yardım aldığı, kurucularının toprak davası aleyhinde olduğu, İran'daki TUDEH partisinin rolünü oynayan bir parti olduğu, Serbest Fırka'nın akıbetinden dolayı, halkın fiiliyatta partiye girmekte tereddüt etmesi. Bunlara karşı mücadele verildiği ve bu yolda mahkeme ve matbuat yollarının kullanıldığı ifade ediliyordu.

Halk Partililere göre ise Demokrat Parti'nin kongresi, "hürriyet, demokrasi, Halk Partisi, yapacağız, edeceğiz, protesto, istifa etsin" sözlerinin cınladığı bir toplantıdan başka bir şey değildi. Hiçbir memleket meselesine değinilmeden, sadece bir yıldan beri devam eden tehditler, imalar, iftiralar, isnatlarla dolu olan bir lakırdı fırtınasının devamıydı. Demokratların kongresinden kısa bir süre sonra, Demokratlar lehine yayın yapan İzmir gazetesi, temyiz mahkemesi kararıyla, Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsına hakaret suçundan yirmi gün kapatılıyordu. Kapatma kararının gerekçesi, 28 Temmuz 1946 tarihinde gazetede yayınlanan "Nesebi gayri sahih çocuk" adlı yazıydı. Yazıyı kaleme alan kişi, DP İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın oğlu Bülent Üstündağ'dı. Açılan soruşturma sonrası, Bülent Üstündağ'ın, gazetenin yazı işleri sorumlusu görevini yürüten hamile eşi Müteba Üstündağ tutuklanmış, cezaevine konmuştu. Son-

raki süreçte, olanlardan kendini sorumlu tutan Bulent Üstündağ intihar etmişti. Yaşanan bu olay kamuoyunda önemli bir etki yaratmıştı. Bunun üzerine gazete çalışanları aldıkları karar sonucunda gazeteyi "Demokrat İzmir" olarak çıkarmaya başlayacaklardı.

Demokrat Parti kongresinden kısa bir süre sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin il kongresi İzmir Halkevi'nde 28 Aralık 1946 tarihinde toplandı. Kongrede en büyük eleştiriler, Celal Bayar'a yönelik gerçekleşti. Ekonomik sıkın-

FIKRA

Nesebi sahih olmayan çocuk

Madeni kanunumuzun sekizinci babı bu yukarıdaki başlığı taşır.

Demokrasiye intikalimizi bir doğuma benzetecek olursak nezdin ana ve babasını tayin etmek icabedecektir.

Bir bakireden farkı olarak Türk milleti çocuğun doğuşu için sandık başında bütün sâfiyeti ile yaptığını sandığı meşru ızdıvacı CHP. nin futsuzca ve iffetini telvis etmek suretiyle, zorbalıkla ırzına geçerek istemediği bir mukarenetten bugünkü mahluk degile.

Bogün A N A bütün ızdırapları ile başbağadır.

Zavalı ana, zalim zorba

Her ikisini de Türk tarihinin sahifeleri kaydedecektir.

Türk tarihi :

Ana için: Açı, saf, masum

Zorba zaopara için de: Küstah, vicdanısız diyecektir.

Öyle zavalı bir anaki çektiği ızdırapları duymak bile tatmıyen bir çocuk dünyaya getiriniştir.

Ya sen.

Nesebi sahih olmayan çocuk

Seni dost ve doğuan kimse sevmeyecektir.

Çünkü sen ananın ırzına geçebilecek tınette bir çocuk sun.

İtirazlarının gıdası ile büyü, yaşa ve sonunda ol ki birleştirmen ölmeyecek olan ananı unutabilin.

İzmir, 28 Temmuz 1946

tılardan dem vuran Demokrat Partililere cevap olarak, bu sıkıntıların geçmişten gelerek biriktiği ve bunda da geçmişte İktisat Vekilliği yapan Celal Bayar'ın sorumluluğu bulunduğu vurgu yapılmıştı. Vilayet genelinde, Demokratlarla yoğun bir mücadele içersine giren Halk Partililer, bu mücadele için il merkezinde bir propaganda ve neşriyat bürosunun kurulduğunu; Anadolu gazetesinin kullanıldığını; halkın toplu olduğu yerlere konuşmacılar gönderildiğini; Tanin, Ulus ve Anadolu gazetelerinden on binlerce nüsha satın alınarak, ocaklara, fabrikalara, ilçelere ve köylere kadar gönderildiğini; afişler asıldığı, beyannameler dağıtıldığından faaliyet raporunda bahsedilmektedir. Tüm bu çalışmalar sonrası seçim, on beş bin oy farkla kazanılmıştı. Bir konuşmacı seçimlerin sonucunu, ilginç bir şekilde köylülerin sadakatı şehirlielerin ise ihanetine bağlamıştı: "Demokratların afişleri bile kıskırtıcı idi. Bir afişin üzerinde 'Bir dakikalık cesaretiniz sizi hürriyete kavuşturacaktır' diye bir şey vardı.

Bununla ne kastediyorlardı. Bu ancak İzmir'deki ekalliyetlere (azınlık) müessir olabilirdi. Nitekim öyle oldu. Türk köylüsüne ve bahusus efeler diyarına cesaret tavsiye edilebilir mi? Seçimi şehirlerde kaybettik. Çünkü şehirli imzasını inkar etti. Halk Partisine kayıtlı olduğu halde reyini Demokratlara verdi. Saf köylü, karakterli çıktı. İmzasını inkar etmedi". Ayrıca kongrede, Demokrat Parti lehine çalıştıkları tespit edilen 27 kişi, partiden uzaklaştırılmıştı. Kongrenin ardından, Demokrat Partililere göre Halk Partisi kongresi, "Demokratlara müşterek sövüş kongresi"nden başka bir şey değildi.

1950 seçimlerine gidilen süreçte, tüm ülkede olduğu gibi İzmir'de de siyasi tansiyon yükselmeye başlamıştı. Yılın ilk aylarında toplanan her iki partinin il kongreleri yükselen bu tansiyonu görmek açısından dikkate değerdir. CHP İzmir il kongresini 7 Ocak 1950 tarihinde toplamıştı. DP'ye yönelik sert eleştirilerin ifade edildiği bu kongrede, Doktor İbrahim Bulanalp muhalefetten "memleket çocuklarını çürütme yolunda yürüyen" bir hareket olarak bahsederken; şerefli insanların böyle hareket etmeyeceklerini; ipten, kefinden, tabuttan bahsedenlerin, mezarda çalışması gerektiğini söyleyecekti. Kongrede okunan çalışma raporunda, teşkilat olarak, çalışmaların büyük bir bölümünü karşı partinin yıkıcı ve ayırıcı gayretlerini önlemeye ayırdıklarını; Demokrat Partililerin her hangi bir sebep olmadan şehrin en kalabalık yerlerinde miting ve toplantılar tertip ederek Türk Demokrasi tarihinin kaydedeceği en çirkin ve yozlaşmış hareketlere giriştiklerini; her hafta kamyonlarla vatandaşların bir yerden bir yere taşınarak seyyar mitingler gerçekleştirdiklerini; milli bayram ve günlerde kendi propagandalarını yaptıklarından bahsedilmekteydi. Demokrat Partililerin tüm bu faaliyetlerinde ise izledikleri prensip ve gayenin; "Halk Partisi'ne, onun hükümetine, eserlerine karşı halkın husumetini yaratmak ve teşvik etmek, itimatsızlık yaratmak, insan irade ve iktidarının üstünde husule gelen aksaklıklardan faydalanarak iktidarı ele geçirmek" olduğu söyleniyordu. Ayrıca Halk Partisi teşkilatı, "Demokrat Parti ve Yüzellilikler", "Demokrat Parti'nin İçyüzü", "Dünkü ve Bugünkü İşçi" isimli eserleri yayınlamış ve "Dokuz Eylül" isminde haftalık bir dergi çıkartmıştı.

Demokrat Parti'nin 20 Haziran 1949 tarihinde toplanan İkinci Büyük Kongresi'nde, "seçim kanununa aykırı her hangi bir hareket, vatandaşın tabii haklarının ihlali ile bir olduğundan vatandaşı nefsini müdafaa durumuna sokmuş olurdu" ifadelerini yer aldığı "Milli Teminat Andı" kabul edilirken; iktidar tarafından bu belge "Milli Husumet Andı" olarak nitelendirilecekti. DP il teşkilatı, bu bildiri ile seçime müdahale edildiğini düşündüğü anda, hükümete karşı gelmek hakkını vatandaşa tavsiye ediyordu. Böyle bir bildiri, iktidardan büyük eleştiriler alacaktı. Bu eleştiriler, 7 Ocak 1950 tarihindeki CHP İzmir İl Kongresi'nde de dile getir-

lecek, ayrıca hazırlanan raporda şu ifadeler kullanılacaktı; "Milli Husumet Andı, Türk Demokrasisine karşı indirilmiş, ilerdeki vahim neticeleri şimdiden kestirilemeyecek en ağır bir darbedir. Bu vesika Türk İnkılabının sembolü Kemalizm'in ifadesi olan yurtta birlik, düzenlik ve ilerilik esaslarını ihlal eden hain bir hançerdir".

Demokrat Partililer, Halk Partisi'nin kongresini, "il teşkilatının hafta sonu eğlencesi" olarak nitelemişti. Demokratlara karşı hakaretlerin havada uçuştugu ve Demokrat Parti'nin, Hürriyet ve İtilaf Partisi ile bir tutulduğu bir toplantıydı. Demokrat Parti ise İzmir'deki il kongresini 28 Ocak 1950 tarihinde toplamıştı. Demokratlar, bu kongrede tam bir gövde gösterisi yapmışlardır. "Demokrat Parti'nin kalesi olarak nitelendirilen" İzmir'e, Demokrat Parti'nin yönetimi, başta parti lideri Celal Bayar olmak üzere, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Fevzi Lutfü Karaosmanoglu, Refik Şevket İnce olmak üzere tam kadro halinde gelmişlerdi. Bu durum, 1950 seçimlerine gidilen süreçte İzmir'e demokratların verdiği önemi en iyi şekilde ifade etmektedir. Halk Partililere göre, Celal Bayar ve diğerlerinin geliş nedeni, İzmir teşkilatında baş gösteren iç çekişmenin su yüzüne çıkmasını önlemek telaşındır.

Kongrede gerçekleştirilen konuşmalara baktığımızda ve önceki kongrelerle kıyasladığımızda, iktidara karşı ılıman bir havanın estığı görülür. Artık demokratların hedefinde, iktidarla işbirliğine girdiklerini her zaman ilan ettikleri bürokrasi yoktur. Bürokratik engellerin kalktığı konusunda beyanda bulunurlar. Ama buna karşın İzmir vilayetine özellikle devlet kuruluşlarının, ekonomik vasıtalar aracılığıyla çeşitli baskılarda bulunduğu ve bunun ticaretin yoğun olduğu bölgelerde ağırlık kazandığı konusunda eleştirileri vardır. Kongrede en çok ön plana çıkan konu, işçi ve köylü sınıfına verilen ehemmiyettir. İşçiye grev hakkı, devamlı surette ön planda tutulmuştur. Ayrıca kongrede, özellikle Ege bölgesinde Demokratların güçlü olduklarını ön plana getiren ifadeler sık sık dile getirilmiştir. Bu durumun gerçekliğini rakamlarda ortaya koymaktadır. Kongrede sunulan çalışma raporunda, bir sene içerisinde Demokrat Parti'nin üye sayısının beşte bir oranında artarak 120 bini geçtiği görülmektedir. Bu durum, demokratlara bu bölgede bir öz güven sağlamaktadır. Celal Bayar'da yapmış olduğu konuşmada, Ege Bölgesi'nin Demokrat Parti'nin en kuvvetli merkezi olduğundan ve diğer bölgelerin Ege'yi örnek aldıklarından bahsetmiştir. 1950 seçimleri öncesi İzmir'deki DP teşkilatının yapısı şöyleydi: Siyasi faaliyette bulunan 20 ilçe kurulu, 47 Bucak, 140 Mahalle Ocağı, 541 köy ocağı bulunmaktadır. 643 köyden 102'sinde hala DP teşkilatı yoktur. Bütün il teşkilatına kayıtlı üye adedi 1948'de 115.947 iken 25.863 kişi artarak 1949 yılında 141.145 üyeye çıkmıştır.

Çok partili hayata geçişle birlikte, partiler arasında üye sayısı konusunda bir rekabetin olduğunu ve bunun gazete sayfalarından eksik olmadığını görmekteyiz. Türk siyasetinde ortaya çıkan bu yeni durumdan en iyi faydalanan partinin de Demokrat Parti olduğunu görüyoruz. Bu konuda Halk Partisi'nin rahatsızlığını, Genel Başkanvekili Hilmi Uran'ın teşkilata yazdığı bir yazısında net bir şekilde şöyle ifade etmektedir: "Ocaklarımıza fazla miktarda partili kaydetmemiz lüzumunu hadiseler gün geçtikçe açıklamakta ve nihayet gelip adet ve rey çoğunluğuna dayanan bu rejimde şuurlu ve yüksek kaliteli Partililer kadar adetçe bol partililerin de değeri ve lüzumu belirlemektedir... Karşı parti buna büyük ehemmiyet atfetmekte görünüyor... bizim büyük halk kitlesi içinden partimize üye kaydetmemiz gerekiyor ve bil-hassa muhitin genç, kanlı, hareketli ve canı başında kimselerini ne yapıp elde etmeniz icap ediyor".



Demokrat Parti yöneticilerinin 1949 Yılında gerçekleştirdikleri Çeşme ziyareti. Celal Bayar (soldan birinci), Ekrem Hayri Üstündağ (Soldan üçüncü), Adnan Menderes (Soldan dördüncü), F. Lutfü Karaosmanoglu (soldan beşinci) (Kaynak: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C 8, İletişim Yayınları, s. 2087)

14 Mayıs 1950 Seçimleri ve İzmir

1950 seçimleri öncesi, muhalefetin en çok eleştiri getirdiği seçim yasası değiştirilmiş, gizli oy ve açık sayım ilkesine dayanan, yeni seçim sistemi getirilmişti. Demokratların nispi temsildeki tüm ısrarlarına rağmen, çoğunluk sistemi kabul ediliyor, seçim güvenliği yargıya devrediliyordu. Türkiye'de çok partili demokrasinin gelişimi adına önemli olan bu yasa ile CHP, gecikmiş olsa bu süreçteki samimiyetini ortaya koyarken; Demokrat Parti, 1946 yılından beri devamlı surette gündemde tuttuğu seçim sistemi konusundaki isteklerini kabul ettirerek, başarısını ortaya koymuştu. Bu dönemde Yozgat'ta valilik görevinde bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, iktidarın o dönemdeki samimiyetini "Valiler çay için, seçimleri seyretsin. Seçim siyasi iştir, idari degildir" sözleriyle ifade eder. İzmir'de seçimlerde her hangi bir usulsüzlük olmaması için büyük bir titizlik gösterilmişti. Seçim kurullarının oluşumunda, sandık gözlemcilerinin

seçiminde dikkatli davranılmıştı. Sandık başlarında görev alacak kişilerin seçiminde şehrin tanınmış, güvenilir insanları tercih ediliyordu. Bu şahısların bazıları, dönemin hassasiyeti ve başka gerekçeler ileri sürerek, bu görevi kabul etmiyordu.

14 Mayıs seçimlerine yaklaşan dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin teşkilatlarında, seçimleri kazanacakları yolunda bir hava hakim olmuştu. Sene başında seçim sisteminde değişikliğe gidilirken, CHP'li idarecilerin çoğunluk sisteminde ısrarcı olmalarının en önemli gerekçelerinden birini, seçimleri kazanacaklarına yönelik inançları oluşturmaktaydı. CHP'lileri bu düşünceye sevk eden çeşitli etmenler vardı. Bunlardan biri, halkın 1945'ten bu yana iç siyaset hayatında geçirdiği safhaları yakından takip etmesi ve gerek iktidarın gerekse muhalefetin iç bünye ve tutumu hakkında belirgin bir fikir edinerek, CHP lehine tercihinin döndüğü yolundaki kaniydi. Kemal Karpat, 1950 seçimlerinin sonuçlarını değerlendirirken, Halk Partililerin içlerinde bulundukları iyimserliğin haklılığına vurgu yapan bir tespitte bulunur. Karpat'a göre Demokratların zafer kazanmasındaki temel neden ülkedeki Halk Partisi'ne karşı birikmiş hoşnutsuzluktu. Fakat bu hoşnutsuzluk giderek azalıyordu. Eğer seçimler 1947 ya da 1948 yılında yapılmış olsaydı CHP, 1950'de topladığı oyun beklide yarısını toplayabilecekti ancak partinin son dönemde yürüttüğü liberal siyaset itibarını artırmıştı. CHP'yi seçimleri kazanacağına inandıran bir diğer önemli etkende istikrar ve gelecek adına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü. Dünya siyasi durumu ve Türkiye'nin iç ve dış siyasi hayatındaki iktidar ihtiyacı, halk tarafından görülmekteydi. Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı, Kurtuluş Savaşı kahramanı ve ülkeyi İkinci Dünya Savaşı dışında tutmakta büyük başarı göstermiş bir İsmet İnönü simgesini seçim sürecinde kullanma yoluna gitmiş ve seçim stratejisini devamlı surette bu alan üzerinden yürütmüştü. Dünya, tekrar bir savaş sürecine doğru gidiyordu. Türkiye'nin kuzeyindeki komünizm tehlikesinin had safhada olduğu bir dönemde, düşman gözlerini seçime dikmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkılmasını bekliyordu. Çünkü iktidar partisinin başında bir tek milli kahramanımız İsmet İnönü vardı. Düşman biliyor ki, muhalif partilerin hiç birinde ve bütün memlekette bu kahramanın eşi yok. Düşman biliyor ki onsuz Türkiye başsız gövdedir. Ayrıca hükümet çalışmaları ve muhalefet konuşmaları da ayrı bir etken idi. 12 Temmuz Beyanname'sinden sonra halk, Cumhuriyet Halk Partisi iktidar ve hükümetinin samimi çalışma ve gayretlerini görmüştü. Halk, dört yıllık deneyim sonucunda, muhalefetin umumi tutumdaki düzensizliğini, ihtilaflar yaratan faaliyetlerini, ölçsüz hareketlerini, memleket bünyesine zehir damlatmaya giden durumunu görmüş ve mukayese etmişti. Genel seçimler öncesi bu durum, Cumhuriyet Halk Partisi adına ferahlatıcı ve güvendirici bir du-



Metin Toker

rumu açıkça ortaya çıkartıyordu. Metin Toker, bir gazeteci izlenimiyle CHP idarecilerinin içinde bulunduğu havayı şöyle nakletmektedir: "İnönü her tarafta muazzam kalabalıklar tarafından ve o zamana kadar görülmemiş sıcaklıkla karşılanıyordu. Tabi bu hem kendisine, hem de yanındakilere cesaret veriyordu... Açıkta ve içlerinden 'İşte Paşam, Memleket' diyorlardı. O dönemde, partideki havayı Kazım Gülek'te şöyle anlatmaktadır: "İsmet İnönü seçimler ne olacak diye sorduğunda, paşam bu seçimleri biz kaybedeceğiz dedim. Canım, sen iki senedir yoksun, memleketteki gelişmeleri takip edemedin, kötünsersin dedi. Benim görüşüm o dedim. Arkasından CHP Genel Merkezine gittim. Orada genellikle genel idare kurulunun toplandığı büyük salonda duvarda koca bir harita, üstünde asker usulü kazanacak kaybedecek yerler kırmızı ve mavi ile işaret edilmiş. O haritaya bakınca CHP büyük bir zafere gidiyor intibahı vardı".

Teşkilatta hakim olan bu hava, propaganda faaliyetlerinde partinin aleyhine bir durum arz ediyor, parti halka gitmiyor/gidemiyordu. Seçmen oyuna dayalı olan bu yeni dönemde, nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan köylü nüfusunun siyasi tercihi önem kazanmıştı. Ayrıca Türkiye'deki köylü kitlesinin siyasal davranışı, Batılı örneklerinden farklı bir yön göstermektedir. Genelde Batı demokrasilerinde yerleşme biçimi, siyasal davranış üzerinde belirgin bir etkide bulunmazken, Türkiye'de bu etki tam tersi bir durum arz eder. Türk köylüsünde, seçimlerde oyunu kullanma davranışı, şehirlî seçmenin aksine daha yüksektir. Bunun siyasal sonucu, nüfusun büyük bir çoğunluğu köylü olan Türkiye'de, köylülerin şehirlilerden daha yüksek oranda seçime katılması, siyasi hayat üzerinde mevcut olan köylü etkisini artırmaktadır. Bu nedenle Türk siyasal hayatı, köylü bir karakter taşımaktadır. Fakat bu gerçekleri hem yerelde hem de genelde CHP'li idareciler görmeyecekti. CHP'ye bağlı valiler, belediye başkanları, teşkilat idarecileri ve bürokratlarda hakim olan kanı, halkın köklü CHP'nin, hele İnönü gibi bir liderin yanı başında yer alacağıydı.

1950 seçimlerinde, yansız olması gereken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, bizzat partisinin seçim kampanyasını yürütmesi muhalefetten büyük eleştiri almış ve Demokrat Partililer, bu durumu siyasi bir malzeme olarak kullanmıştır. Samet Ağaoğlu, "Devlet Başkanı mı, CHP Başkanı mı?" adlı yazısında bu duruma dikkat çekerek, İnönü'nün 1946 ile 1950 yılları arasındaki dönemini ikiye ayırır ve 1948 yılının ilk günlerine kadar "kendisinin kanun bakımından tarafsız

kalmaya mecbur bir devlet başkanı" olduğunu ispata çalışan; ikinci dönemindeyse, "İktidar partisinin genel başkanı olarak konuşan, geniş salâhiyetlerinden bahseden, hükûmete, istikametler gösteren, millet önüne parti başkanı olarak çıkan biri" olarak niteler. Bu sebeple İsmet İnönü gelen tepkileri azaltmak için, 1949 yılında İzmir'e geldiğinde partiye gitmek yerine, şimdiki Alsancak istasyonu yanında hastane binası olarak kullanılan Demirkonak oteline yerleşti. Bu ziyaret sırasında, yaklaşan seçimler öncesi İzmir teşkilatının nabzını yoklayan İsmet İnönü, partililerin seçimleri kesin olarak kazanacakları yolunda kendilerinden emin ifadeleri karşısında, öngörüsünü ortaya koyan şu açıklamalarda bulunmuştu: "Ruhunuzdaki ateşe teşek-kür ederim. Bundan sonraki çalışmalarımızın çekirdeğini siz teşkil edeceksiniz, bu davayı gençler olarak, siz götüreceksiniz. Ama şimdi beni dikkatle dinleyin. Sizin zannettiğiniz gibi bir seçim kazanmayacağız, seçimi kaybedebiliriz ve kaybetmek ihtimalini galip görüyorum. Bunun için kazanalım veya kaybedelim seçimden sonra bu bayrağı siz taşıyacaksınız. Ama kaybetmeyi bir felaket telakki etmeyin. Eğer biz seçimde kaybedersek, işin bir başka yönüyle kazanmış olacağız. Bütün dünyaya bizim muvazaa yapmadığımız, samimi idealist demokratlar olduğumuzun örneğini vereceğiz ve tarihe bu şekilde geçeceğiz. Kendi eliyle iktidarı teslim etmiş bir partinin şerefini taşıyacağız, bundan büyük kazanç olmaz. Biz kendi elimizle demokratik hayatı açmışız ve onun tecellisine boynumuzu teslim etmişiz. Bunun şerefiyle tarihe geçmek öbüründen daha değerlidir. Ben size gidin seçimi kaybedin de demiyorum. Yine kazanmak için çalışın, kazanırsanız çok memnun olacağım. Ama kaybetmek ihtimalini düşünün, ben buna kendimi

hazırladım sizde hazırlayın". Seçimlerden on gün önce İzmir'e gelen İsmet İnönü, 4 Mayıs 1950 tarihinde İzmir'de gerçekleştirdiği seçim mitinginde partisinin kadın adaylara verdiği önemden, köy davasında, köy yolları, suları ve okullarından, çalışma hayatı ve grev hakkından bahsetmişti.



Demokrat Parti'nin 1950 Seçimlerinde kullandığı afişlerden...



Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 Seçimlerinde kullandığı afişlerden...

DP İzmir teşkilatı, Şubat ayı itibarıyla seçim hazırlıklarını hızlandırmış, İzmir genelinde propaganda çalışmalarına başlamıştı. Seçim çalışmalarını yürütecek kurulun içinde Pertev Arat ile Haydar Dünder bulunuyordu. DP'liler, iktidara gelmeleri halinde vatandaşlara, bir insan olarak birçok tabii haklarını sağlayacaklarını, şehir-köylü ayrımını kaldıracaklarını, memlekette iş hacminin genişleyeceğini, tek elde kalan nimetlerin yurttaşlar arasında eşit dağıtılacağını programlarına dayanarak vaat ediyorlardı. Demokratlar, İzmir'in tüm ilçe, belde ve köylerinde seçim çalışmalarını yürütürken; DP Genel Merkezi, ülke genelinde başlattığı seçim sürecine, son noktayı İzmir'de koymuştu. Seçim yasalarının başlayacağı son gün olan 10 Mayıs 1950 tarihinde Celal Bayar, son seçim konuşmasını gerçekleştirmek için İzmir'e geldi. Bayar, ağırlıklı olarak millî iradeye değinen konuşmasında, değişen yeni seçim kanunu ile birlikte seçim emniyetinin sağlandığını, artık hiç kimsenin millet egemenliği önünde duramayacağına vurgu yaparak sözlerine şöyle devam etmişti: "Demokrat Parti'yi tutan vatandaşlar reylerinizi kullanınız. Eğer Demokrat Parti, milletin itimadıyla ekseriyeti alırsa hükümet ve devleti tesellüm edecek ve bu millete en samimi şekilde şükran ve minnet borcunu ödeyecektir".

DP'nin İzmir milletvekili aday listesi oluşturulurken, üç aday genel merkez tarafından, geri kalanlar il teşkilatı tarafından belirlenmişti. Aday

belirleme çalışmaları sırasında, CHP tarafından DP il başkan vekili Rauf Onursal hakkında Ağır Ceza Mahkemesinde dava açılmıştı. Davanın gerekçesi, Rauf Onursal'ın arkadaşlarıyla birlikte, sigorta şirketinden para almak için bir motoru kasten batırmalarıydı. Bu durum karşısında, partisinin zarar göreceğine inanan Rauf Onursal, milletvekili adaylığından çekilmişti. DP İzmir Milletvekili adayları şu isimlerden oluşmuştu; Refik Şevket İnce, Halide Edip Adıvar, Halil Özyörük, Cemal Tunca, Cihat Baban (Bağımsız), Ekrem Hayri Üstündağ, Zuhtü Hilmi Velibeşe, Avni Başman, Vasfi Menteş, Osman Kapani, Muhittin Erener, Mehmet Aldemir, Sadık Giz, Necdet İncekara, Behzat Bilgin, Tarık Gürek, Abidin Tekön.

CHP'de seçimler öncesi milletvekili aday listesi oluşturma çalışmalarında, il teşkilatı kendi içinde ön seçimle 12 aday belirlerken, geri kalan beş aday genel merkez tarafından listeye eklenmişti. 9 Nisan tarihinde İzmir Halkevinde yapılan ön seçimlerin ardından en fazla oyu alarak aday olarak belirlenen kişiler şunlardı: Şevket Adalan, Şükrü Saraçoğlu, Sedat Dikmen, Münir Bırsel, Mehmet Orhon, Nazif Çağatay, Kamuran Örs, Şükrü Birgili, Sait Odyak, Reşat Leblebicioğlu, Orhan Rahmi Gökçe, Mustafa Yazıcı. Genel Merkez tarafından aday gösterilen isimler ise şunlardı: Şerif Remzi Reyent, Şehime Yunus, Sırrı Day, Hüseyin Kavalalı ve Cemal Özbek.

Millet Partisi, 1950 seçim sürecine, Şubat ayında il kongresini toplayarak başlamıştı. Kongre ve sonrasında Millet Partililer, DP'nin güçlü olduğu İzmir ili içinde, DP'nin muvazaa partisi olduğu, CHP ile işbirliği halinde bulunduğu yolunda propaganda faaliyetlerini yürütmüştü. CHP ve İnönü'ye yönelik sert muhalefetini sürdüren parti, "İnönü Cumhurbaşkanlığından çekilmedikçe, memlekette demokrasi yerleşmez ve yaşayamaz" fikrini ileri sürüyordu. Türkiye genelinde sadece 22 ilde seçimlere giren Millet Partisi, İzmir'de tam liste çıkarmıştı. MP İzmir Milletvekili aday listesi şu isimlerden oluşmaktaydı: Mustafa Kentli, Süleyman Külçe, Rasim Ali Ülgen, Rasim Aktoğu, Harun Dilmen, Ziya Nebioğlu, Rifat Pullukçu, Tomris Tümer, Nihat Kürşat, İhsan Pınar, Vasıf Kısmetli, Mustafa Çelebi, Şahin Laçın, Suphi Batur, Enver Kök, Bahaettin Ögütmen ve Ahmet Seyhan.

1950 Yılında Yapılan Milletvekili Seçim Sonuçları.	
Kayıtlı Seçmen Sayısı	8.905.743
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	7.953.085
Katılım Oranı (%)	89,3

Partilerin Aldıkları Oy Miktarı ve Çıkardıkları Milletvekili Sayısı			
	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
DP	4.391.694	55,2	416
CHP	3.148.626	39,2	69
MP	368.537	4,6	1
Bağımsız	44.537	0,6	1

14 Mayıs'ta gerçekleşen seçimleri ülke genelinde Demokrat Parti kazanmıştı. Seçim sonrası, Halk Partililerde tam bir dağınıklık yaşanırken Demokrat Parti kendisini iktidara hazırlıyordu. Hükümet sessizce Demokratlara devredildi ve Türkiye büyük bir dönüşümü başardı. İktidar, halkın arzusuna uyarak sükunetle el değiştirdi. Bu durum hem şekil hem de ruhu bakımından demokrasiye uygundu ve Türkiye'nin siyasi hayatında yeni bir devir açılıyordu.

1950 seçimlerinde, İzmir'de seçime iştirak %90'lara varırken, Demokratlar ezici bir üstünlükle İzmir'den zaferle ayrılmışlardı. İzmir'in ilçeleri içinde %97,4 katılım oranı ile Kemalpaşa ilçesi ön sırada gelmişti.

1950 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde İzmir		
Kayıtlı Seçmen Sayısı	370.282	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	321.575	
Katılım Oranı (%)	86,8	
Milletvekili Sayısı	17	
Partilerin Aldıkları Oy Miktarları		
	Oy Sayısı	Oy Oranı
DP	188.476	% 56,7
CHP	137.622	% 41,4
MP	6.038	% 1,9

İzmir, Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde, iktidar ve muhalefetin, en çok karşı karşıya geldiği ve rekabette bulunduğu yer olmuştu. Bu mücadele en iyi İzmir'den gözlene bilmekteydi. İzmir'in bu durumu onu ülkenin diğer vilayetlerinden ayırıyordu.

1950 Yılı Milletvekili Seçimlerinde DP ve CHP Adaylarının İzmir'de Aldıkları Oy Miktarları					
DP Adayları	İl Genelinde Aldığı Oy	Merkez İlçede Aldığı Oy	CHP Adayları	İl Genelinde Aldığı Oy	Merkez İlçede Aldığı Oy
1 Halil İbrahim Özyörük	190.369	84.884	Şevket Adalan	139.039	37.882
2 Refik Şevket İnce	190.000	84.563	Münir Bırsel	138.989	38.116
3 Ekrem Hayri Üstündağ	189.959	84.663	Şerif Remzi Reyent	138.479	37.718
4 Halide Edip Adıvar	189.730	84.686	Sait Odyak	138.296	37.807
5 Mustafa Cihat Baban	189.600	84.646	Şükrü Saraçoğlu	138.293	37.621
6 Hasan Vasfi Menteş	188.752	83.651	Hüseyin Kavalalı	137.926	36.755
7 Mustafa Zühtü Velibese	188.502	83.361	Sırrı Day	137.655	37.204
8 Mehmet Behzat Bilgin	188.474	83.365	Sedat Dikmen	137.633	37.019
9 Ahmet Tarık Gürer	188.052	82.923	Kâmrân Örs	137.482	36.951
10 Osman Nurettin Kapanı	188.043	83.064	Nazif Çağatay	137.273	36.848
11 Ahmet Cemal Tunca	188.032	83.024	Şükrü Birgili	137.096	36.671
12 Hüseyin Avni Başman	188.024	83.201	Reşat Leblebicioğlu	137.023	36.476
13 Muhittin Erener	187.829	83.138	Şehime Yunus	136.862	36.439
14 Mustafa Sadık Giz	187.668	82.541	Mehmet Orhon	136.857	36.406
15 Zeynel Abidin Tekön	187.554	82.564	Mustafa Yazıcı	136.797	36.500
16 Seyit Mehmet Aldemir	187.384	82.710	Orhan Rahmi Gökçe	136.793	36.155
17 Necdet İncekara	187.120	82.476	Cemal Özbek	136.635	36.214

Millet Partisi adayları içinde en fazla oyu alan ilk üç isim, General Rasım Aktuğ, Mustafa Kentli ve Harun İlmen'di. Aktuğ'un aldığı oy miktarı 6.888, Kentli 6.862 ve İlmen 6.635 oy almıştı. Bağımsız olarak seçimlere giren adaylardan Pertev Endüstri 651 oy, Fazıl Yenisey 405 oy, Dr. Refik Nevzat 21 oy, O. Şefik Özçınar ise 9 oy almıştı. Seçim, nispi temsil sistemine göre yapılmış olsaydı, Demokrat Parti 10 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi 7 milletvekili çıkarabilecekti. Fakat çoğunluk sistemine göre yapılan seçimlerin ardından, İzmir milletvekilliklerinin tamamını Demokrat Parti kazanmıştı.

Ülke genelinde ve İzmir yerelinde seçimleri demokratların kazanması, halk arasında büyük bir sevinç yaratmıştı. Demokrat İzmir gazetesi, ikinci baskı yaparak, halk arasında kapışılmış; bayram sevinci yaşayan şehirde, şoförler halkı parasız gezdirmişti. İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ ve ileri gelen partililer, kazanacaklarından emin olduklarını ve büyük bir dürüstlikle geçen seçimlerin ardından iktidara geldiklerini ifade etmişti. 19 Mayıs günü İzmir DP milletvekilleri, aralarında Vali ve Jandarma Komutanı'nın bu-

lunduğu binlerce İzmirli tarafından Basmane istasyonundan Ankara'ya uğurlanmıştı.

İzmir CHP il teşkilatı adına seçimleri yorumlayan İl Başkanı Nazif Çağatay, dürüst ve emniyetli yapılan bir seçimin ardından iktidarı devrettiklerini; DP'yi iktidara taşıyan temel gerekçenin, uzun iktidar yıllarının CHP'de yaratmış olduğu yıpranmışlık olduğunu söyledi. Çağatay, tüm olumsuzluklara karşın, parti teşkilatının başarılı bir seçim çalışması yürüttüğüne değinerek, sözlerine şöyle son vermişti: "Son olarak ve en samimi hislerimle ifade etmek istediğim nokta İnönü çapında, iktidarı, millet arzusuna uyarak ve bunu teşvik ederek bırakan bir devlet adamına rastlamalıyız. Biz kaybettik millet sağ olsun". İl başkanı Çağatay, alınan seçim yenilgisinin ardından görevini Kerim Beşerler'e devretmişti. İzmir'de seçimlerin ardından birçok CHP'li eski üye partiyi terk edecek, teşkilat gençlere kalacaktı. Necip Mirkelamoglu o günleri şöyle tasvir ediyor: "İzmir'de bu hava diğer yerlere nazaran daha fazla hissedilmişti, çünkü birçok bakanlıkta görev yapmış partililer, iktidarda olmaktan başka bir ihtimali düşünmediklerinden ortada kalakaldılar. Bir kısmı bu

panikle diğer partiye kaçtı, neticede onu kuranlar da kendi arkadaşlarıydı. Gidenlerin arasında ateşli Halk Partili Süreyya Örgüevren'in bulunması da dikkat çekicidir. Böylece parti eski iktidarlarda bulunmayan gençlerin kucağında kalmıştı”.



CHP yanlısı basında, seçim sonrası DP'lilerin il içinde düzenledikleri gösterilere eleştiriler getirilirken, CHP'lilere yönelik saldırılara değinilmişti. DP'ye yakın Yeni Asır gazetesinde, her yerde bayram sevinci yaşandığından, kurbanlar kesilip, fener alayları düzenlendiğinden ve hiçbir taşkınlık yaşanmadığından bahsediliyordu.

Seçimlerin ardından iktidarı DP'ye devreden CHP'de, derin bir şaşkınlık yaşanırken, CHP Genel Sekreteri Kazım Gülek, "Türkiye'de Demokrasi Kökleşiyor" başlıklı yazısında CHP'nin 14 Mayıs'ta kaybetme sebeplerini şu şekilde sıralamıştı: 27 yıllık iktidarın meşakkat ve yorgunluğu, CHP'nin icra ettiği yenilikleri kabullenmeyip geri dönüşü isteyenlerin CHP aleyhinde olması, vatandaşın, hesapsız DP vaatlerine inanması, CHP'lilerin, kazanmaktan çok emin olduklarından dolayı sandıklara bile gitmemesi, tarafsız vatandaşın, CHP nasıl olsa kazanır, muhalefet güçlü çıksın diye onlara oy vermesi.

Türk Demokrasi tarihinin önemli köşe başlarından biri olan 1950 seçimlerinin mimarı İsmet İnönü, girilen yeni dönem ve CHP'nin 1950 seçimlerini kaybetmesinin nedenini samimi duygu ve düşünceleriyle şöyle açıklamaktadır: "Niçin Kaybettik? İnsafsız insafsız bin bir sebebi var. Fakat en başta geleni değişiklik arzudur. Bu da milletin hem masum, hem tabii bir arzularıdır... Bu seçim memlekette yeni bir hayat tarzı kurmak için giriştiğimiz teşebbüste ne kadar ciddi ve samimi olduğumuz ispat etmiştir. Memleket için, hepimiz için şeref olmuştur”.

1950 seçim sonuçlarıyla uzun tek parti iktidarının el değiştirmesi, gerek iç gerekse dış boyutları açısından, günümüze kadar tartışılır olmuştur. Şurası bir gerçektir ki, CHP döneminde siyasetle uğraşma tekeli elde etmiş olan bir egemen azınlığın dışında kalan toplumsal sınıf ve tabakaların, DP içinde örgütlenerek politika sahnesine çıkmış olmaları, Türk siyaseti açısından bir dönüm noktasını oluşturmuştur. DP'nin temsil ettiği taşra küçük burjuvazisinin, Batı Anadolu'daki büyük toprak sahipleri ve tüccarlarla yaptığı ittifak, köylü sınıfın önemli bir bölümünü de peşinden sürükleyerek, bürokrasinin önderliğindeki geleneksel CHP tabanını yenilgiye uğratmıştır. Bu yargıdan da anlaşılacağı üzere, iktidar değişikliği sürecinde herkesin üzerinde önemle durduğu konu "Merkez-Çevre" ilişkisi olmuştur. CHP "Bürokratik Merkez"i temsil ederken, DP "Demokrat Çevre"yi temsil etmiştir ve seçim sonuçları çevrenin merkeze olan zaferiyle sonuçlanmıştır. 'Demokrat çevre' tanımı konusunda araştırmacıların farklı tanımları bulunmaktadır. Ergün Özbudun'a göre ticari orta sınıflar, kentlerdeki yoksullar ve kırsal nüfusun modern olan bölümü; Şerif Mardin'e göre, büyük ve zengin olan köyler ile kasabalar arasında ortaya çıkan bütünleşme; Çağlar Keyder'e göre, rüştünü kazanan burjuvazidir. Kemal Karpat'a göre gerek siyasi gelişmeleri gerekse ekonomik ve sosyal değişiklikler, zihniyet ve davranışlara tesir ederek Türkiye'nin en çok ihmale uğramış sınıfı olan köylüler olarak tanımlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Resmî Yayınlar

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007[2008], Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu

TBMM Tutanak Dergisi

Süreli Yayınlar

Anadolu

Demokrat İzmir

İzmir

Ulus

Yeni Asır

Kıtaplar

- AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay [1976], Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, İstanbul, Bilgi Yayınevi.
- AHMAD, Feroz [2007], Demokrasi Sürecinde Türkiye, 3. Baskı, İstanbul.
- AKSOY, Yaşar [1986], Bir Kent, Bir İnsan İzmir'in Son Yüzyılı S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay.
- ARCAYÜREK, Cüneyt [1983], Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951, İstanbul, Bilgi Yayınevi.
- BİLA, Hikmet [2008], CHP 1919-2009, 4. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz [2008], Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı, 3. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.
- Canım Erdalım Sevgili Babacığım-İsmet İnönü-Erdal İnönü Mektupları [2011], yay. haz. Can Dündar, İstanbul, Can Yayınları.
- CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı Programda Değişiklik Önergesi, 10.05.1946.
- Çağlayangil'in Anıları [2007], 2. b., haz. Tanju Cılızoğlu, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- ÇAKMAK, Fevzi [2007], "Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. VI/15 (2007/Güz).
- ÇAVDAR, Tefik [2008], Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- DERİN, Haldun [1995], Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951), yay. haz. Cemil Koçak, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ERİM, Nihat [2005], Günlükler 1925-1979, C. I, haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- GÜNGÖR, Süleyman [2010], "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 21, (Mayıs 2010).
- İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950 [2003], haz. İlhan Turan, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. [1996], Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, Afa yay.
- KORALTÜRK, Murat [2007], Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları, II, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay.
- TOKER, Metin [1970], Tek Partiden Çok Partiye, Ankara, Milliyet Yayınları.
- TOSUN, Tanju [2009], Türk Siyasal Hayatında Seçimler ve İzmir, Ankara, Orion Kitabevi.
- TUNCAY, Mete, "Siyasal Gelişimin Evreleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. VII, İletişim Yayınları.
- TURAN, Ali Eşref [2004], Türkiye'de Seçmen Davranışı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TURAN, Ali Eşref [2008], Türkiye'de Yerel Seçimler, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TURAN, Şerafettin [2003], İsmet İnönü -Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği-, 2. b., Ankara, Bilgi Yayınevi.
- TURAN, Şerafettin [1999], Türk Devrim Tarihi, IV/1, Ankara, Bilgi yay.
- Tezler
- BAYAZIT, Taner [1991], İzmir Basınında Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş (1946-1950), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- DENİZ, Didem [2006], 1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propagandası, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- MERT, Hasan [1995], Necdet Öklem ve 1940-1960 İzmir'de Siyasal Hayat, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), İzmir.
- VURAL, Erhan [2010], Demokrat Parti Döneminde CHP'nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler, CBU Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa.